

SZERENCSES CSILLAGZAT ALATT NYÍLÓ RÓZSÁSKERT.
NEMZETISÉGI SZÖVETSÉGEK, NÉPRAJZKUTATÁSI
ASPIRÁCIÓK ÉS LOKÁLIS TÖREKVÉSEK
(A HARTAI FESTETT BÚTOR PÉLDÁJA)

A Bács-Kiskun megyei¹ – egykor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei – Harta a néprajztudomány és a szélesebb kulturális közélet által számontartott kiemelkedő népművészeti örökséggel rendelkező hazai német falvak egyike.² A népviseletbe öltözött helyiek már a századelőn képeslapokról tekintettek vissza ránk, s Erna Piffel akvarelljeit és rajzait is már közel száz esztendeje önálló kiadványként is kézbe vehették a német érdeklődők (Piffel 1938). A magyar nyelvű olvasók számára pedig Fél Edit 1935-ös, a település népi kultúrájáról közölt kötete (Fél 1935) évtizedekig meghatározó mintapéldája maradt a monografikus néprajzi módszernek, a környezetétől etnikusan és konfesszionálisan egyaránt különálló helyi közösség(ek) vizsgálatának.³

Tanulmányomban⁴ azt a folyamatot kívánom bemutatni, hogy hogyan vált a II. világháború utáni évtizedekben a hartai festett bútor a magyarországi német-

¹ Hivatkozás erre a tanulmányra: Ament-Kovács Bence: Szerencsés csillagzat alatt nyíló rózsás-kert. Nemzetiségi szövetségek, néprajzkutatói aspirációk és lokális törekvések (a hartai festett bútor példája). In: Ament-Kovács Bence – Eitler Ágnes (szerk.): *Örökségképzés, kulturális emlékezet, identitás*. 193–232. Budapest: BTK Néprajztudományi Intézet, 2023.

DOI: <https://doi.org/10.61380/978-963-567-071-0-04>

© 2023 Szerző(k), Levelező szerző: kovacs.bence@abtk.hu

Kulcsszavak: festett bútor, magyarországi németek, nemzetiségpolitika, lokális örökség, kultúra-reprezentáció.

² A szerző a BTK Néprajztudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. A tanulmány megírása idején foglalkoztatását az ELKH SA-35/2021 *Örökségképzés, kulturális emlékezet, identitás* című kutatási projekt biztosította, s a tanulmány megjelenését ugyancsak támogatta az NKFI K_22 142797 (NKFI K_22 143295) *Örökségkonstrukciók kortárs közösségi színtereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció* című pályázat.

³ Fél 1991: 170. Továbbá lásd: Fülemile 2018: 53. Noha területi okokból nincs lehetőségem a Hartáról szóló történeti és néprajzi irodalomról áttekintést nyújtani, már írásom elején kiemelem Eiler Ferenc a település 20. századi történetét feldolgozó monográfiáját: Eiler 2011a.

⁴ Az írásomhoz nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Ament Évának, Bárh Jánosnak, Grób Gyulánának, Kemecei Lajosnak, Kustár Rozáliának, Monda Lászlónának, Schneider Péternek, Schneider Péternének, Sebőkne Leitert Juliannának és Tóth Ágnesnek, akik riportalányként vagy beszélgetőtársként információkkal és tanácsaikkal segítettek munkámat. Külön hálával tartozom Boross Mariettának (1920–2020), akit saját otthonában 2017 és 2020 között rendszeresen felkereshettem vonatkozó kérdéseimmel.

ség közös kulturális örökségének meghatározó elemévé. Vizsgálatom során a helyi festettbútorkészítés történetének rövid áttekintése után elsősorban arra fókuszálok, hogy a 20. század második felében a hazai németységnek milyen lehetőségeket nyújtott országos nemzetiségi szövetségük – mint makrostruktúra –, s ezzel párhuzamosan Harta politikai vezetésének és a lokális értelmiségnek – mint mikrostruktúra – milyen mozgásteret biztosítottak Bács-Kiskun megye kulturális és politikai tényezői a helyi tárgyi néprajzi örökség muzealizációja, megőrzése és örökítése terén. Az írásomban bemutatott örökségesítési folyamat tehát nem neutrális, hanem sokkal inkább hatalmi (bizonyos tekintetben nemzetiségpolitikai) alapon szerveződő, szelektív folyamat, amelyet hangsúlyosan határozott meg a szereplők kompetenciája és a néprajzos szakmai hitelesítők mozgásterre, illetve kapcsolati hálója (Borbély – Ispán 2019: 10–11, 14; vö. Jakab – Vajda 2018: 15–18; Eitler 2023: 7–8).

Harta etnikai, konfesszionális, gazdaságföldrajzi jellemzői, valamint az egységes festettbútor tárgykészlet és mintakincs kialakulása (a 18. századtól a II. világháborúig)

A Magyar Királyság területére 18. században telepített németek, Duna-menti svábok területi csoportjai⁵ közül az egykori Bácska egyik legészakibb, magyar települések által körülvelt, német lakosságú szigete volt Harta. Az első telepesek feltehetően 1723-ban érkeztek a községbe, amelynek 1724-es telepítési szerződésben harminckét családfőt említenek, de a családok száma 1730-ra már nyolcvanra emelkedett. A főként evangélikus és református felekezetű községben magyar és szlovák telepesek is új otthonra leltek, de nyelvi és kulturális asszimilációjuk – a családnevek kivételével – igen gyors volt (Fél 1935: 3; Boross 1981a: 519, 1982a: 17–19; Schmel 1983: 16–28). Mivel az első telepesek főként zsellérek voltak és a használt, majd birtoklott földterületek aránya csak a 19. században növekedett látványosan, sok család elhagyta a települést, amelynek népességkibocsátó funkcióját a természetes szaporulat regionálisan kimagasló értékei tovább fokozták. A falu többségi német lakosságát a második világháborúig megőrizte, a magyarság növekvő számarányi mutatói mögött főként az egykori külterületek becsatolását érintő közigazgatási változások álltak (Eiler 2011a: 16–19).⁶

⁵ Ezek a következők: Ungarisches Mittelgebirge, Schwäbische Türkei, Slawonien, Batschka, Syrmien, Banat, Sathmar. Glass – Vándor – Perenčević – Hampe 2012: 18. A hazai németiség további csoportjairól és szórványairól lásd: Hutterer 1973.

⁶ A két világháború közötti évtizedekre vonatkozóan lásd: Eiler 2010b.

Az alapvetően kis méretű jobbágyparcellákon a kutatás az állatállomány szűkösségére is felhívta a figyelmet (Novák 1979: 576–581), így a helyieknek már a 18. században is kétségtelenül bevett gyakorlataik voltak jövedelmeik bővítésére vonatkozóan. A kiegészítőfoglalkozások sorában azonban a 18. században még nem találunk asztalosokat, az első, a településen működő ismert mester, Paul Dreiachlag nevét az 1828-as *Regnicolaris Conscriptio* említi, aki házánál üzte iparát, földdel pedig nem rendelkezett (Boross 1981c: 520; K. Csilléry 1987a: 383).⁷ Az iparosok nagy számát – és a termékeik iránti igényt – jól példázza, hogy a helyi asztalosmesterek 1836-ra már céhbe tömörültek (K. Csilléry 1987a: 383). Hamarosan e gazdasági sajátosság társadalmi vonatkozásai is éreztették hatásukat: néhány évtized múltán a településen élő különböző szakmát űző mesteremberek – lokális és felekezeti viszonyokat szem előtt tartó – foglalkozási endogámiája tapasztalható, amely hamarosan azonos szakágakban tevékenykedő dinasztiák⁸ létrejöttét eredményezte (Boross 1982a: 40–44).

Boross Marietta és K. Csilléry Klára megbízhatóan bizonyította, hogy a hartai német családoknál megőrződött festett tárgyi bútór emlékanyag a 18. század utolsó évtizedeitől kezdődően datált. A legkorábbi ismert darabok döntő többsége azonban csak az 1820-as évektől fogva maradt fenn, ennél fogva a néprajzkutatók ekkortól feltételezik az első bútorok helyben készítését is.⁹ Noha a hartai – illetve a sárközi – bútorfestés stílusát korábban K. Csilléry Klára a komáromi festőasztalosok második stílusfázisából (korszakából) eredeztette (K. Csilléry 1980: 245–246, 1987a: 406–409, 1987b: 59), Zentai Tünde javasolta, hogy a korábbi kutatási paradigmával szemben, jelenlegi ismeretanyagunk birtokában érdemesebb volna a komáromi festőasztalosok válfajai helyett a dunai-stíluskör részeként definiálni az egyes regionális bútorfestő központokat, így Hartát is.¹⁰

⁷ A szakirodalom korábban ládakészítőként említette, azonban Zentai Tünde további forrásokat felhasználva hívta fel rá a figyelmet, hogy az *arcularius* kifejezés már ekkor is teljeskörű asztalosmesterséget űző mestereket jelölt, s hangsúlyozza, hogy már ezen időszakból ismertek egyéb vonatkozó datált tárgytipusok is. Zentai 2022b: 40–41.

⁸ Az ismert asztalosmesterek listáját aktív éveik feltüntetésével közli: Schneider 2021a: 11.

⁹ Ezen időpont egybeesik a lokálisan használt bútorok keményfa – puhafa (fenyő) alapanyagváltásával is. Boross 1981a: 521; K. Csilléry 1987a: 407–408. Vö. Zentai 2022a: 35–78.

¹⁰ „[...] a 18. században kialakult a népi bútorfestésnek egy jellegzetes, gazdag megjelenési formája, amely főleg ládákra és tornyos ágyakra maradt fenn. Elterjedési területe nagyrészt egybeesik a szakirodalomban megjelölt komáromi asztalosok vásár-, illetve hatókörével. Mivel azonban az elemzett, több készítőműhelyre valló bútorok eredete az 1840-es éveket megelőző időből különösen bizonytalan, hitelesebb, ha egyelőre a dunai stílus kör megjelölését használjuk.” Zentai 2022a: 78. Vö. Zentai 2022c.

Az alapanyagok és késztermékek szállításában ugyanis meghatározó szerepe volt a település mellett folyó, országhatárokat átszelő Dunának. Az alapvetően fában szegény vidéken a faanyagúsztatás és a folyami késztermékszállítás lehetősége nélkül nem alakulhatott volna ki ekkora hatókörű festőasztalosközpont, amelynek termékeit mind a Hartától délebbre, mind a Duna túloldalán fekvő települések – más nemzetiségű – lakói is előszeretettel vásárolták (Boross 1981c: 1162; Schmel 1983: 46–48; K. Csilléry 1987a: 384, 408; Feketéné Kordé 2005: 58–59; Bárbth 2010: 9; Szojka 2005).

A 19. század kezdetére tehát létrejött egy lokálisan homogén tárgy-kultúra, amely színvilágában, motívumkincsében¹¹ és tárgykészletében¹² természetesen változásokon esett át,¹³ mégis a II. világháborút követő kitelepítés (ezzel együtt

¹¹ Annak ellenére, hogy a helyi bútorokon az egyes festőasztalos családoknak (pl. Csáki, Kaszt [Kast], Hauszen [Haußen], Wéber [Weber], Hoffmann és Knódel [Knodel] stb.) köszönhetően sajátos jegyek, variánsok fedezhetők fel, a Hartán készült bútorok stílusa a virágornamentikának köszönhetően mégis egységes képet mutat. Ilyenek például a madarak (varjak és verebek), a paradicsomi alma és völegényrózsa, vagy éppen a lovas alakok, melyek első képviselői ugyan a 19. század közepéről valók, második divathullámuk a 19. század végén, a morvaországi Kast Kristófnak köszönhetően köszöntött be. Ugyancsak a 20. század I. világháború előtti éveiben kezdődött meg a korábban egyszínű tárgyak (pl. asztalok, tükrök) virágozása is, előrevetítve a mintakincs két világháború közötti fokozódását. Boross 1981c: 1163, 1981c: 521–522, 1982b, 1999: 49–68; K. Csilléry 1987a: 411; Schneider 2021a: 12, 27–28, 2021b.

¹² Ezen uniformizált bútor-készlet rendszerint a következőkből állt: asztal és hozzá tartozó sarokpad, egy-egy vetett ágy két-két székkal, nagy ruhásszekrény (rendszerint az egyik ágy és a tüzelő között) és az 1800-as évek végétől a fiókos komód (rendszerint az ajtóval szemközt került elhelyezésre) felette tükörrel. A felsoroltak mellett a 20. századra már archaikusabbnak tekintett tárgy-típusok (láda, sarokfogas, falitéka) is a tárgykészlet részét képezték. Egyfajta párhuzamos különidejűséget jelez, hogy a 20. század első évtizedeitől adatolt jelenség szerint az asszonyok a településen szekrényben, míg a férfiak lábában tárolták öltözéküket. A felsorolt tárgyakat általában a szerényebb anyagi helyzetű családok is igyekeztek beszerezni. Így gyakran előfordult, hogy egy-egy szobaberendezés tárgykészlete több kéz munkáját dicsérte, s a tárgyak kora, vagy beszerzésének módja (pl. a lokálisan bevett árverés útján való adásvétel) igen sokrétű volt. K. Csilléry 1979, 1987a: 384, 408–409; Boross 1999: 69–131; Romsics 2010: 15–64; Busa 2014a: 278–283, 2014b; Schneider 2021a: 20; Zentai 2022b: 39–56. Vö. Bausinger 1989.

¹³ Az első világháborút követően a hartai mesterek elsősorban belső (településen belüli) felvevőpiacra dolgoztak, így feltehetően a kiéleződő versengés eredményezhette, hogy Knódel [Knodel] Henrik (1891–1962) a hartai stílust jellemző piros, sárga, zöld és fehér színek mellett korábban nem használatos színekkel (például narancs, krapplakk, bordó) és újszerű motívumkincsel újította meg stílusát. Ugyancsak a két háború közötti évtizedektől vált egyre jellemzőbbé a bútorok teljes felületének díszítése, s a nagyobb körvonalú minták sokszínű, „aprólékos ábrák szövevényével” való felváltása. Boross 1981a: 1163. Vö. K. Csilléry 1987a: 413; Schneider 2021a: 15, 20.

a radikális életmódbeli változások) idejéig meghatározta a hartai lakosság – felekezeti hovatartozásától és vagyoni helyzetétől némileg függő¹⁴ – lakáskultúráját.

A német szövetség kultúrapártolási lehetőségei a Magyar Népköztársaságban

Hazánkban a második világháború utáni esztendőkből a kommunista diktatúra kiépülését szolgáló politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások zajlottak. A kollektív bűnösség elve alapján mintegy 200.000 magyarországi német nemzetiségű állampolgárt távolítottak el az országból. A kitelepítési folyamat lezárulása után Magyarországon megközelítőleg 230.000 német nemzetiségű személy tartózkodott, többségük jogaitól megfosztva, egzisztenciális kiszolgáltatottságban élt (Tóth 1999, 2016).

A hazai délszlávok, románok és szlovákok központi kulturális szervezetei után jelentős késéssel, 1955-ben alakult meg a *Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége*¹⁵ Wild Frigyes főtitkár vezetésével. A szövetség hivatalos lapját már 1954-ben életre hívták *Freies Leben* címen, amelynek utódja 1957-től a *Neue Zeitung* volt. A Hazafias Népfront ellenőrzése alatt álló szövetség feladata – hipotetikusán – az egyes törvények véleményezése mellett az „intézményes identitásépítés” (vö. Borbély – Ispán 2019: 14): a nemzetiségi kulturális csoportok koordinációja és a központi párt- és kormánypolitika népszerűsítése volt a kisebbségi lakosság körében (Eiler 2011a: 145; Tóth 2020: 47–62, 385–398). Az alapvetően az aszimilációt elősegítő politikában az 1950-es évek végére következett be enyhülés, de a nemzetiségi oktatás és kulturális élet lehetőségei továbbra is igen korlátozottak maradtak (Tóth 2020: 62–72, 354–384, 390–398).¹⁶ A nemzetiségpolitika tekintetében, elsősorban külpolitikai tényezők hatására, az 1960-as évek közepétől köszöntöttek be kézzelfoghatóan pozitív változások, amelyeket sürgetett a nemzetiségi oktatás válsága, s az előző párthatározat óta eltelt tíz év is indokoltá tette a vonatkozó számvetést (Föglein 2001: 56–57; Tóth 2017; 2020: 72–74). E folyamat ered-

¹⁴ Hangsúlyozza: K. Csilléry 1987a: 386. Vö. Losonczy 1977: 501–506.

¹⁵ Elnevezései: 1955–1958: Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége, 1958–1969: Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1969– Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége. Lásd: MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [stencilszám: 32.] 20 éves a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége – Tájékoztató. 1975. 09. 16. 3. p.

¹⁶ Tanulmányom során elsősorban Tóth Ágnes periodizációjára támaszkodom (Tóth 2020), ugyanakkor itt hívnám fel a figyelmet Dobos Balázs hasonló, ám némileg eltérő korszakolására: Dobos 2020.

ményeként született meg az 1968-as PB-határozat, amely lehetővé tette az „óvatos demokratizálódást”: a Hazafias Népfront keretein belül megalakultak a nemzetiségi bizottságok, amelyekben egyre nagyobb figyelmet fordítottak a szakemberek kompetenciáira és növekedett a nemzetiségi lapok szerkesztőinek mozgástere is (Tóth 2020: 84). Szélesebb körben támogatták a hagyományörző és kulturális csoportok létrehozását (illetve utazásaikat az NDK, valamint az NSZK területére) és a nemzetiségi ünnepek, galák szervezését. Kialakították a nemzetiségi bázismúzeumokat, illetve báziskönyvtári hálózatot, a Magyar Rádió¹⁷ és a Magyar Televízió¹⁸ pécsi nemzetiségi stúdiója pedig immáron ha körülményes munkafolyamatokkal is,¹⁹ de rendszeresen sugárzott német nyelvű adásokat.²⁰ Azonban a németiségnek – s a többi hazai nemzetiségnek – „a valós, lokális nemzetiségi érdekeket artikulálni képes helyi, területi szervezeteik megalakítására [...] akárcsak a követett nemzetiségpolitikai irányvonal átfogó, nyilvános bírálatának lehetőségére” az 1980-as évek végéig még várnia kellett (Dobos 2020: 303–304).

Ugyanakkor az 1970-es évek elejétől az MSZMP részéről látványos gesztusokat²¹ is láthatunk a hazai nemzetiségek – így a németiség irányába is –, s a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) húszéves tevékenységéről szóló beszámolójában pedig már azt is jelezhetette, hogy a II. világháború után a németiség kollektív büntetése idején túlkapásokra is sor került.²² A továbbiakban tehát a Magyar Népköztársaság „[...] *nem [volt] érdekelt a nemzetiségek asszimilációjában, érdekelt [volt] viszont a nem magyar anyanyelvű lakosság szocialista integrálódásában.*”²³ Ezért a változások természetesen nem hozták el általános értelemben a szövetség számára a kisebbségi állampolgári jogok érvényesítésében való térnyerést, hiszen az MNDSZ-nek még saját bevallása alapján is elsősorban a munkahelyek keretein belül volt lehetősége biztosítani a német munkavállalók relatív jogi védelmét.²⁴ A közművelődésben és ismeretátadásban továbbra is je-

¹⁷ Német nemzetiségi stúdió létesítése: 1956.

¹⁸ Német nemzetiségi stúdió létesítése: 1976.

¹⁹ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. A Német Szövetség Kulturpolitikai tevékenységének jelenlegi helyzete, problémák, perspektívák, tervek. 1971. 06. 11. 7. p.

²⁰ Továbbá lásd: Manchin 1984: 130; Vitányi 1984: 21–23.

²¹ MNL OL XXVIII. I. 13. d. [Stencilszám: 20.] Az MSzMP. XI. Kongresszus és a nemzetiségi szövetségek feladatai /Vitaindító/. 1975. 05. 12. 1–2. pp.

²² MNL OL XXVIII. I. 24. d. [stencilszám: 32.] 20 éves a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége – Tájékoztató. 1975. 09. 16. 2. p.

²³ MNL OL XXVIII. I. 1. 13. d. [32b/1976] A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének tájékoztatója a megyei nemzetiségi tanácskozások beszámolójához. é. n. 3. p.

²⁴ MNL OL XXVIII. I. 24. d. [stencilszám: 32.] 20 éves a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége – Tájékoztató. 1975. 09. 16. 5. p.

lentős szerep jutott a nemzetiségi szövetségeknek,²⁵ s a munkatársak, illetve a felkért külső szakemberek fáradozásainak köszönhetően pedig – főként az 1970-es évek közepétől²⁶ – valódi professzionalizáció köszöntött be.²⁷ A hazai németiség körében is virágzott a főként helyi iskolához vagy művelődési házhoz kapcsolódó honismereti mozgalom.²⁸ Elindult a „*Reicht brüderlicht die Hand*” nyelvapoló és tehetségkutató verseny,²⁹ ám még az 1980-as években is a zenés táncos csoportokban való részvétel, illetve ezek műsorainak megtekintése mutatkozott a vidéki nemzetiségi lakosok körében a legsikeresebb kezdeményezésnek.³⁰ A tárgyi népművészeti anyag megőrzése és bemutatása tekintetében 1985-re a tájházak és különböző kiállítóhelyek (kultur- és művelődési házakban elhelyezett helytörténeti gyűjtemények stb.) száma ugrásszerűen megnövekedett. Az országban tizenkét német tájház működött, emellett öt egyéb profilú intézményben (iskola, kultur- vagy művelődési ház, illetve Tudományos Ismeretterjesztő Társulat klubhelységben) rendeztek be helytörténeti kiállítást.³¹

A német szövetség tárgyi néprajzi kutatásokat pártoló tevékenysége az 1970-es, 1980-as években

Noha a német szövetség már az 1950-es években megkezdte a különböző néprajzi – elsősorban énekkarok és táncscsoportok munkáját segítő – gyűjtések pártolását,³² az MNDSZ kulturaközvetítő tevékenységében valódi professzionalizáció az 1968-as PB-határozat, valamint a szövetség 1969. április 28–29-i III. kong-

²⁵ MNL OL XXVIII. I. 1. 13. d. [32b/1976] A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének tájékoztatója a megyei nemzetiségi tanácskozások beszámolójához. é. n. 2, 8. p.

²⁶ MNL OL XXVIII. I. 1. 13. d. [1125/76] Jelentés az 1976-ban megrendezett megyei, illetve tájegységi nemzetiségi tanácskozásokról. 1976. 08. 31. 1–3. pp.

²⁷ Poprády 1995: 245–247; Tóth 2020: 84; Marinka 2021: 75–76. Valamint: MNL OL XXVIII. I. 1. 13. d. [32b/1976] A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének tájékoztatója a megyei nemzetiségi tanácskozások beszámolójához. é. n. 9–10. pp.

²⁸ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. A Német Szövetség Kulturpolitikai tevékenységének jelenlegi helyzete, problémák, perspektívák, tervek. 1971. 06. 11. 5. p.

²⁹ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [stencilszám: 32.] 20 éves a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége – Tájékoztató. 1975. 09. 16. 6–7. pp.

³⁰ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [578/8 – melléklet] A német nemzetiségi közművelődés fejlődése 1977–1981 között. 1981. 08. 31. 1–3. pp.

³¹ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [533-I/2.] Nemzetiségi bázismúzeumok, tájházak és gyűjtemények helyzete. 1985. 05. 17. 1–2. pp.

³² Lásd például Györfly Györgyné Ruitz Izabella viseletgyűjtéseit.

resszusa után köszöntött be (Kővágó 1981: 88–105; Poprády 1995: 241; Tóth 2020: 84). A megváltozott viszonyokat kitűnően illusztrálja Wild Frigyes főtítkár 1969. november 14-i, Kővágó Lászlónak, a Művelődési Minisztérium keretein belül működő Nemzetiségi Osztály osztályvezetőjének írott levele:

„A nemzetiségi néprajzi hagyományok gyűjtéséhez – ezek lassan veszendőbe mennek s ezáltal felmérhetetlen kulturális értékek vesznek el – megfelelően képzett szakember biztosítása céljából kívánatos lenne, ha évente egy-egy tárgyi néprajzos legalább féléves NDK-beli utat tehetne.” A levél így folytatódik: „Elég szép néprajzi gyűjtésünk van már [...] azonban évek óta parlagon fekszik. A Német Tudományos Akadémia megfelelő szakemberei ebből olyan [...] könyvdokumentumot állíthatnának össze, amely nemzetközi viszonylatban is jelentős volna.”³³

Wild kezdeményezései után kétségtelenül nem következett be jelentős változás, hiszen a főtítkár 1972-ben ismét egy hasonló témájú levéllel fordult Kővágó Lászlóhoz. Ebben a levélben arról is beszámolt, hogy a szövetségnek a néptánc kivételével nehézségei akadtak a Népművelési Intézettel való együttműködés terén,³⁴ így – noha erre vonatkozó dokumentumokkal nem rendelkezünk – az MNDSZ kétségtelenül más szervezetekkel és intézményekkel is megkísérelte a kooperációt.

Ezen, olykor akadozó folyamat eredményeként született meg az együttműködés a nemzetiségi szövetségek és a Magyar Néprajzi Társaság között, mely a könyvkiadás terén látványos eredményeket hozott. Balassa Iván főszerkesztésével létrejött *A magyarországi nemzetiségek néprajza* címet viselő sorozat, amelyhez különböző alsorozatok csatlakoztak a nemzetiségek anyanyelvén. A német sorozat a *Beitrag zur Volkskunde Der Ungarndeutschen* sorozatcímet viselő, Manherz Károly által szerkesztett első része 1975-ben jelent meg, a további kötetek pedig a bevezető kötethez hasonlóan folyamatos érdeklődésre tartottak számot.³⁵ A Tankönyvkiadó berkein belül létrejövő Nemzetiségi Szerkesztőség pedig nem csupán e sorozatok,

³³ MNL OL XXVIII. I. 1. [972/1969] Wild Frigyes felterjesztése a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának az NDK és a Magyar Népköztársaság között megtartandó államközi tárgyalásokról. 1969. 11. 14. 2. p.

³⁴ MNL OL XXVIII. I. 24. d. [728/72] Wild Frigyes véleményező levele Kővágó Lászlónak a nemzetiségi közművelődés továbbfejlesztésével kapcsolatos minisztériumi anyagról. 1972. 10. 28. 2–3. pp.

³⁵ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [564/XI. 28.] Német néprajzi sorozat értékelése. 1983. 05. [napi dátum nélkül]. 1–2. pp.

hanem a tudománynépszerűsítő nemzetiségi anyanyelvű irodalom (pl. verseskötetek, népdalgyűjtemények, tanulmánykötetek stb.) megjelenését is biztosította.³⁶

A szakmai igényű könyvkiadás mellett a Magyar Néprajzi Társasággal elsősorban az amatőr honismereti gyűjtések koordinálásában működött együtt a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége.³⁷ A tárgyi népművészet kutatásának támogatása terén kiemelkedik az 1980-as XXVIII. *Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat*, amelynek a német szövetség által támogatott kiemelt kategóriái között szerepelt a kismesterségek leírása: „szakszókincs, fényképes illusztrálása a képfestő, kádár, bográn, fazekas, mézeskalácsos, asztalos, bútorfestő stb. mesterségeknek.”³⁸

Ugyancsak megkezdődött a szövetség együttműködése a Népi Iparművészeti Tanáccsal is. 1978-ban a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége, a Népi Iparművészeti Tanács és a Neue Zeitung Szerkesztősége a szövetség V. kongresszusa tiszteletére *A magyarországi németek népművészete* címen pályázatot hirdetett. A tárgydokumentáció szükségességét hangsúlyozó pályázat célja „*a magyarországi német nemzetiség népművészetének, hagyományainak felkutatása és megőrzése, valamint alkalmazása napjaink tárgyi kultúrájában*” volt. Pályázni régi és újonnan készült tárgyakkal egyaránt lehetett, utóbbiakkal abban az esetben, ha „*mind művészeti, mind használati szempontból a mai igényeknek megfelelnek.*”³⁹ A pályadíjak mindkét kategóriában a következők voltak: első helyezett számára 2000 Ft, második helyezettnek 1500 Ft, harmadik helyezett esetében pedig 1000 Ft.⁴⁰ A pályázaton a hagyományörzés (*Traditionspflege*) és a népi iparművészet (*angewandte Volkskunst*) kategóriákban egyaránt hertai pályázókat díjaztak első érmesként. A tradicionális tárgyak felkutatásáért Rétfalvi Teofilt és Öhl Jánosnét, bútorfestő tudásáért pedig Himpelmann Pétert.⁴¹

³⁶ MNL OL XXIII. I. 1. 26. d. [255.] Emlékeztető a „Magyarországi nemzetiségek néprajza” c. tanulmánygyűjtemény sorozatok szerkesztő bizottságának alakuló üléséről. 1985. 02. 26. 1. p.

³⁷ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [578/8 – melléklet] A német nemzetiségi közművelődés fejlődése 1977–1981 között. 1981. 08. 31. 7. p.

³⁸ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [287] Jubileumi pályázati felhívás hazánk felszabadulásának 35. évfordulójára. 1980. 3. p.

³⁹ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [stencilszám: 16.] Pályázati felhívás „A magyarországi németek népművészete” című pályázatra. 1978. 1. p.

⁴⁰ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [stencilszám: 16.] Pályázati felhívás „A magyarországi németek népművészete” című pályázatra. 1978. 2. p.

⁴¹ [sz. n.] Ergebnis der Preisausschreiben zu Ehren des 5. Kongresses. N. Z. XII. évf. 44. sz. 7. (1978. 11. 03.) Tanulmányom során a napi sajtóban megjelent cikkekre a levéltári forrásoknak megfelelő rendben. lábjegyzetekben hivatkozom, Boross Marietta írásainak kivételével, amelyek bibliográfiából való kihagyása nem tette volna lehetővé vonatkozó munkásságának áttekintését.

Noha a hazai németiség népi kultúrájának feltárását célzó kutatásokban szemmel látható fejlődés következett be, Klotz Miklós, az MNDSZ titkára 1981-ben a következőképpen értékelte a szövetség tárgyi néprajzi értékek felkutatására, dokumentálására és megmentésére irányuló törekvéseit:

„Halaszthatatlan feladatunk a német nemzetiség még élő hagyományainak felkutatása, a szokások, a néprajzi-tárgyi emlékek felgyűjtése, feldolgozása. A tárgyidőszakban a szövetség, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Néprajzi Társaság támogatásával igyekezett rendszeressé tenni az ezirányú kutatást. Az 1975-ös és az 1981-es békéscsabai Nemzetközi Nemzetiségkutató Néprajzi Konferencia további lendületet adott ennek a munkának. A kutatások eredményeit a magyarországi németek néprajzához⁴² c. szövetségi kiadványsorozatban tettük közzé. [...] A tárgyi néprajzi emlékek összegyűjtése, feldolgozása intézményes és társadalmi keretek között folyt. Az 1972-ben alapított tatai Német Nemzetiségi Múzeum hivatott arra, hogy a magyarországi németek kultúráját reprezentáló tárgyakat gyűjtse, tárolja és kiállítsa. [...] A tatai mellett a pécsi Janus Pannonius Múzeum is foglalkozik a hazai németiség tárgyi néprajzával [...]. Több helyen hoztak létre falumúzeumokat, honismereti gyűjteményeket, melyek szakmai segítése, irányítása még megoldandó feladat.”⁴³

Érdemes megemlíteni, hogy a téma tartósan napirenden maradt: az átalakult Magyarországi Németek Szövetsége a *Kulturális Alaphoz* írt pályázatában 1989-ben is kiemelt figyelmet szentelt a népi motívumok gyűjtésének és feldolgozásának, bár elsősorban a képző- és iparművészek munkáira koncentrálván.⁴⁴

Bács-Kiskun megye nemzetiségpolitikája és a hartai „váltogazdálkodás”

A német lakossággal szembeni második világháborút követő negatív diszkrimináció Bács-Kiskun megyét és Hartát sem hagyta érintetlenül (Zorn 1992; Eiler 2012), a kitelepítési folyamatokat pedig a lokális közösség kohézióját tekintve tovább súlyosbította, hogy a népesség cseréje a község konfesszionális arculatának

⁴² Azaz: *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*.

⁴³ MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [578/8 – melléklet] A német nemzetiségi közművelődés fejlődése 1977–1981 között. 1981. 08. 31. 7. p.

⁴⁴ Bár a pályázat megvalósításának sikeréről nem rendelkezünk információval: MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [100/I/2.] A Magyarországi Németek Szövetségének pályázata a Kulturális Alaphoz. 1989. 01. 13. [osz. n.]

átalakulásához vezetett.⁴⁵ A ki- és áttelepítési folyamatok során elsősorban felvidéki katolikus családok érkeztek Hartára, a vagyonelemek és államosítás pedig ideiglenesen elhalványította a település virágzó agráriumának képét. Az „öslakosok” és „betelepítettek” elkülönülése tehát az átalakuló gazdálkodási lehetőségek mellett a vallásgyakorlás terén volt hangsúlyos, kimondottan a főként német lakosokból álló evangélikus gyülekezet életében (Eiler 2008; 2011a: 150–151).

Az országos viszonylatban azonban szembetűnő Bács-Kiskun megye nemzetiségekkel szembeni relatív toleranciája. A Hazafias Népfront Bács-megyei titkárságának a megyében élő nemzetiségek közötti népfront-munkáról szóló 1960-as jelentése szerint az 1958-as választások során (az 1958-as PB határozatnak megfelelően) a nemzetiségek a népszámlálás alkalmával felmért arányszámuknak megfelelően valóban be lettek vonva a tanácsok munkájába,⁴⁶ még ha ez nem is jelenthetett valódi érdekképviseletet. Ugyancsak ez a jelentés említi, hogy a „*németajkú nemzetiségek között [...] nem oldódott fel teljesen a passzív magatartás, mely [...] annak tudható be, hogy elég sokan hallgatják a nyugati rádió hazug adásait, másrészt rendezetlen vagyoni jogi problémáik vannak, továbbá sokan leveleznek a Nyugatra telepítettekkel.*”⁴⁷ Mindezek ellenére a HNF Bács-megyei titkársága a német szövetség népfront bizottságaival „*a szocializmus megvalósítása falun*”⁴⁸ gondolat jegyében megfelelően össze tudta hangolni tevékenységét,⁴⁹ amely 1960-ban megfogalmazott reményeik szerint „*a nemzetiségek gazdasági helyzetének javulását is eredményezni fogja.*”⁵⁰

Hangsúlyozandó azonban, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal együttműködve a *nemzetiségi aktivisták*⁵¹ megyei munkája az ötvenes években még főként az állampárt politikájának népszerűsítését szolgálta,⁵² s a megyében tartott nemzetiségi napok elsősorban még „*a nemzetiségi lakosság politikai han-*

⁴⁵ A helységben működő katolikus, evangélikus és református egyházak képviselői közös beadványban kérelmezték, hogy a lakosságcsere során az áttelepülők felekezeti hovatartozását is vegyék figyelembe. EOL. 4. 1. Déldunántúli Evangélikus Egyházkerület iratai 949/1947. Közli: Tóth 2018: 972–974. 301. sz.

⁴⁶ MNL BKML XXVIII. 5. Jelentés a nemzetiségek között végzett népfront munkáról Bács-megyében. 1960. 08. 23. 1. p.

⁴⁷ Uo. 5. p.

⁴⁸ Uo. 8. p.

⁴⁹ Uo. 6. p.

⁵⁰ Uo. 8. p.

⁵¹ Uo. 2. p.

⁵² MNL OL XXVIII. 1. 24. d. [361/1956] A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Bács-Kiskun megyei titkárságának levele a Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetségéhez. 1956. 10. 18. 1–2. pp.

gulatának jó irányú fejlesztését”⁵³ célzó tematika, illetve a „békegyűlések” és a „tájékoztatók a nemzetközi helyzetről”⁵⁴ kérdések mentén zajlottak.⁵⁵ Ugyanakkor a folyamat eredményeként az 1960-as, 1970-es évek fordulójára a Bács-Kiskun Megyei Moziüzemi vállalat német nyelvű filmeket is vetített,⁵⁶ és (elméletben) hangsúlyt helyeztek a nemzetiségű nyelvű ügyintézés feltételeinek kialakítására is.⁵⁷ Az MSZMP Megyei Bizottságának a dunavecsei járás területén élő nemzetiségi lakosság helyzetéről szóló 1969-es beszámolójának idejére a járásban két települést tartottak nyilván, mint „nemzetiségi községet”: Hartát (ekkor a lakosság hatvan százalékát tekintették németnek) és Dunaegyházát (ahol a lakosság kilencven százalékát tekintették szlováknak), bár a falvak lakosságára vonatkozó etnikai adatokat maguk is hozzávetőlegesnek tekintették,⁵⁸ és a „minden területen tökéletes asszimilációs folyamat” tapasztalatait hangsúlyozták.⁵⁹

A hartai tanácsba kezdettől fogva beválaszthattak német származású személyeket is,⁶⁰ s a nemzetiségi lakosság képviselői számarányát tartósan figyelemmel kísérték.⁶¹ 1965-től követhető nyomon a tendencia, miszerint Nánai András helyi német származású tanácselnök mellett a párttitkárok magyar nemzetiségűek voltak (Kovács József, Szokola Imre), ezután – a fenti rendszer fordítottjaként – Szokola Imre magyar származású tanácselnök mellett a német Gottschall Péter töltötte be a párttitkári címet (Eiler 2011a: 163). 1981-ben a Kalocsai Járásban található hat nemzetiségi település lélekszáma 19.897 fő volt, akik közül 11.865 fő, tehát a lakosság közel hetven százaléka vallotta magát valamely nemzetiséghez

⁵³ MNL OL XXVIII. 1. 13. d. [1178] A Bácsalmási Járási Népfrent Bizottság tervezete az 1959. december 20-i nemzetiségi napra. 1959. 11. 18. 1. p.

⁵⁴ MNL BKML XXVIII. 5. Jelentés a nemzetiségek között végzett népfrent munkáról Bács megyében. 1960. 08. 23. 4. p.

⁵⁵ Országos kultúrpolitika tekintetében vö. Köpeczi 1977: 187–214.

⁵⁶ MNL OL XXVIII. I. 1. 25. d. [421/1970] Wild Frigyes levele a Bács-Kiskun megyei Moziüzemi Vállalatnak a német nemzetiségűek által lakott községek moziműsor-politikája ügyében. 1970. 04. 16.

⁵⁷ MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [319.] A Bács-Kiskun megyei Tanács Nemzetiségi Albizottságának beszámolója a kalocsai járásban élő nemzetiségek helyzetéről. 1981. 03. 26. 2. p.

⁵⁸ MNL BKML XXXV. 4. 8. cs. 10. ó e. Az MSZMP Megyei Bizottság PMO jelentése a dunavecsei járás területén élő nemzetiségi lakosság helyzetéről. 1969. 05. 12. 5. p.

⁵⁹ MNL BKML XXXV. 4. 8. cs. 10. ó e. Az MSZMP Megyei Bizottság PMO jelentése a dunavecsei járás területén élő nemzetiségi lakosság helyzetéről. 1969. 05. 12. 7. p.

⁶⁰ Eiler Ferenc mutatott rá, hogy ezen személyek nem a II. világháború előtti lokális elit köreiből kerültek ki. Eiler 2011a: 148.

⁶¹ MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [781] Intézkedési terv a nemzetiségi szövetségek kongresszusának előkészítésére Bács-Kiskun megyében. 1978. 07. 12. 1. p.

tartozónak (a teljes járásban arányuk mintegy huszonegy százalék volt).⁶² Hartán ekkor a lakosság kerek ötven százaléka (4.508-ból 2.254 fő) vallotta magát német nemzetiségűnek.⁶³ A német nemzetiségű lakosok aránya a tanácsstagok között ekkor ötvenhat százalék volt, a tanácsi bizottságok tagjai között ötvennyolc,⁶⁴ a Hazafias Népfront választott testületeiben pedig negyvennégy.⁶⁵ Ezen képviselői arány a kalocsai járásban az átlagosnál némileg jobbként definiálható.

Hangsúlyozandó továbbá, hogy a helyi német nemzetiség képviselőinek is volt lehetősége különböző politikai és kulturális pozíciókat betölteni⁶⁶ (Eiler 2011a: 165). 1981-ben Hartáról egy fő tagja volt a Hazafias Népfront Országos Választmányának, egy pedig a HNF Megyei Bizottság Nemzetiségi albizottságának.⁶⁷ 1987-ben a nemzetiségi lakosság helyi vezető testületekben (Pártbizottság, Közös Tanács, Közös Tanács VB, HNF Bizottság, HNF Elnökség, KISZ Bizottság) betöltött pozícióinak aránya (a KISZ kivételével) legalább ötven százalékos volt. Nem mellékes emellett, hogy a település delegált egy tagot a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének választmányába, egy főt a Hazafias Népfront Országos, egy főt pedig a Hazafias Népfront Bács-Kiskun Megyei Nemzetiségi Bizottságának tagságába, s ugyancsak hartai személy töltötte be a Bács-Kiskun Megyei Tanács Nemzetiségi Bizottságának elnöki tisztségét.⁶⁸ Az ily módon megerősödő kapcsolati tőkével rendelkező Nánai András tanácselnök erőfeszítései tehát a fokozatosan országos tekintetben is enyhülő nemzetiségpolitikával társultak, amely Bács-Kiskun megyében szoroson összefonódott a megye kultúrátámogató politikájával és a megyei múzeum, illetve a regionális múzeumok

⁶² Ekkor a beszámoló szerint Bátyán és Dusnokon délszlávok, Hajóson és Hartán németek, Miskén és Dunaegyházán pedig szlovákok éltek. MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [319.] A Bács-Kiskun megyei Tanács Nemzetiségi Albizottságának beszámolója a kalocsai járásban élő nemzetiségek helyzetéről. 1. p.

⁶³ A kimutatás a „nemzetiségi lakosság” arányáról tájékoztat: MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [319.] A Bács-Kiskun megyei Tanács Nemzetiségi Albizottságának beszámolója a kalocsai járásban élő nemzetiségek helyzetéről. 1981. 03. 26. 1. sz. melléklet.

⁶⁴ Uo. 2. sz. melléklet.

⁶⁵ Uo. 3. sz. melléklet.

⁶⁶ Kiemelendő, hogy a hartai sikeresnek tűnő érdekérvényesítés nem reprezentatív a német nemzetiség országos viszonylatában, ahol a megválasztott nemzetiségi származású tanácsstagoknak vagy képviselőknek gyakorta nem volt lehetőségük érdekeiket képviselni. Dobos 2020: 302. Vö. Áts 1976.

⁶⁷ MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [319.] A Bács-Kiskun megyei Tanács Nemzetiségi Albizottságának beszámolója a kalocsai járásban élő nemzetiségek helyzetéről. 1981. 03. 26. 7. p.

⁶⁸ MNL BKML XXVIII. 732. b. 2–3. / 1987, Beszámoló a nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról. 1987. 03. 04. 2. sz. melléklet.

muzeológusainak honismereti mozgalom működését szorgalmazó, nemzetiségi néprajzi kutatásokat hangsúlyosan előmozdító kezdeményező-készségével.⁶⁹

Lokális törekvések, valamint Harta a német szövetség és az országos politika látóterében

A kollektivizálást követően immáron nemcsak a lakosságcsere társadalmi kohéziót sújtó következményei, hanem a korábban megszokott életforma radikális megváltozása is fenyegette a lokális közösséget. Az ütöképes működés, sikeres termelés eléréséhez szükséges volt a termelőszövetkezetekben tapasztalható etnikai konfliktusok, elkülönülések megszüntetése. Eiler Ferenc tulajdonképpen ezen akadályok sikeres leküzdésében (termelés növelése, etnikai viszonyok konszolidálása) látja Harta település nemzetiségi sajtóban első ízben való reprezentáltságának okát.⁷⁰ E megnövekedett sajtóérdeklődés a helységben működő termelőszövetkezetek egyesítéséig érhető tetten, amikor a helyi lakosság számára elsődleges munkalehetőséget nyújtó termelőszövetkezetek 1974-ben Erdei Ferenc Termelőszövetkezet néven egyesültek, megszüntetve a korábbi etnikai különállási tendenciákat (Eiler 2010a: 330–331, 2011a: 148–151, 159–166).

Az említett radikális életformaváltozással párhuzamosan alakult meg 1950–1951 telén a település első néptáncsoportja⁷¹ (1962-ben már sváb bált is tartottak⁷²), és az 1952–1953-as tanévtől lehetőség nyílt a gyermekek német oktatására

⁶⁹ Hartára vonatkozóan lásd: Eiler 2011b; illetve a témáról a megye délszláv lakosságára vonatkozóan vö. Mándics 1987.

⁷⁰ Válogatásképpen lásd: [sz. n.:] Leistungen einer deutschsprachigen LPG. F. L. I. évf. 6. sz. 5. (1954. 12. [napi dátum nélkül]); Hambuch, Géza: Auf dem „Langenberg“ sollen wieder Weinstöcke blühen Jetzt hat man Lust zur Arbeit. N. Z. III. évf. 14. sz. 4. (1959. 04. 03.); R. T.: Mein Dorf. N. Z. III. évf. 19. sz. 2. (1959. 05. 08.); I. B.: Mit Fleiss und Eintracht für den Erfolg. N. Z. IV. évf. 3. sz. 3. (1960. 01. 15.); I. V.: Die Gewinnbeteiligung in den deutschen LPG. N. Z. IV. évf. 10. sz. 4. (1960. 03. 04.); I. B.: Besteht E' brecht nach den in die LPG eingebrachten Feldern? N. Z. IV. évf. 10. sz. 4. (1960. 03. 04.); Joób Tamás: Der Weg der Hartaer LPG Lenin bis zu den 16 Millionen. N. Z. V. évf. 47. sz. 4. (1961. 11. 24.); [sz. n.:] Schöne Erfolge hat die Gagarin-Brigade der Traktoristen in der LPG „Lenin“ in Hartau/Harta. N. Z. VI. évf. 50. sz. 7. (1962. 12. 14.); Orosz Gábor: Wie wir den Milchertrag steigerten. N. Z. VII. évf. 11. sz. 7. (1963. 03. 15.); Theofil Rétfalvi: So geht es bei uns. N. Z. VIII. évf. 1. sz. 7. (1964. 01. 03.); [sz. n.:] Unter der Ersten. N. Z. IX. évf. 24. sz. 1. (1965. 06. 11.)

⁷¹ A táncsoport 1963-tól nyert hivatalos kereteket: Wünsch 2002: 34, 41.

⁷² T. R.: Schwabenball in Harta. N. Z. 13. évf. 6. sz. 4. (1962. 03. 30.)

az iskolában Rétfalvi Teofil vezetésével (Eiler 2011a: 153, 166–167).⁷³ Rétfalvi egy ötödikeseinek tartott németórán határozta el, hogy a gyerekek segítségével összegyűjti a település nemzetiségi vonatkozású tárgyi emlékeit, kezdeményezése pedig párosult a szülők támogatásával. Helytörténeti szakkört alapított, s 1953-ban került fel az első vitrin az egyik osztályterem hátsó falára az akkor már a hétköznapiokban kevésbé használt tárgyakból. A mai tájház gyűjteményének elődje azonban hamarosan kinőtte az osztálytermi kereteket és ideiglenesen az iskola „zsibongójában”, majd a tanácsháza északi bejáratának lépcsőházában nyert elhelyezést (H. Bartha 1999: 105; Eiler 2011a: 154). 1965-ben Nánai András tanácselnök a HNF segítségével sikeresen megszerzett a megyétől 100.000 Ft-ot házvásárlásra, amiből megvették a mai tájház elődjét, egy, a református templommal szemközti, régi építésű német házat (Eiler 2011a: 161. vö. Berényi 2016: 114–115; Jaszmann 2016: 74–75; Marinka 2019: 310, 312). Rétfalvi Teofil és tanítványai a Helytörténeti Gyűjteményt tovább gyarapították, az 1967-ben megnyílt épület szakmai berendezésének professzionalizációja pedig Bárth János kalocsai és Solymos Ede bajai múzeumigazgatók közreműködését is dicséri.⁷⁴ Az épület megnyitása után Rétfalvi így fogalmazott a kiállítóhelyről: „*Aki megtekinti a hartai helytörténeti gyűjteményt, joggal mondhatja: találkoztam a régi Hartával, láttam a régi Harta egy darabját*” (Rétfalvi 1974: 2473). A helytörténeti gyűjtemény működésének folytonosságát Nánai András közbenjárásával sikerült biztosítani, akinek a Járási Pártbizottság első titkárának segítségével 1977-ben további 100.000 forint állami támogatást sikerült megnyerni az intézmény fenntartására.⁷⁵ 1980-ban, a szombathelyi Honismereti Konferencia munkaanyagában a legjelentősebb hazai német kiállítóhelyek sorában említették Hartát,⁷⁶

⁷³ Ezután a német nyelvoktatás szükségességét a helyi tanács tartósan szem előtt tartotta. 1987-ben a hartai gyermekek mintegy fele részesült anyanyelvi oktatásban, a felnőttek számára pedig nyelvtanfolyamokat indítottak a művelődési házban, s 1989-re huszonnégy tanulócsoporthoz tízenegyben tanítottak német nyelvet. MNL BKML XXVIII. 732. b. 2–3. / 1987, Beszámoló a nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról. 1987. 03. 04. 1–6. p; MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [2328-n/24.] Tájékoztató a Bács-Kiskun megye nemzetiségi általános iskolák évindításáról és a nemzetiségi oktatás helyzetéről. 1989. 10. 04.

⁷⁴ Kustár – Gotschall 2009: 4–5. Noha a tájház történetének vázolásakor a szerzők Bárth Jánost is rendezőként említik, Bárth János saját bevallása szerint csak ellenőrző feladatokban működött közre a községben.

⁷⁵ MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [1155] Meghívó Harta Nagyközség Tanácsának 1977. november 2-i ülésére. 1977. 10. 25. 4. p. Vö. [név nélkül]: Felújítják a múzeumot. P. N. XXXI. évf. 23. sz. 8. (1976. 01. 28.)

⁷⁶ A tatai Német Nemzetiségi Múzeum, illetve a mecseknádasdi, ófalusi és pusztavámi tájház mellett. MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [cím nélkül] Szombathely, Honismereti Konferencia, 1980. 07. 17. 14. 1.

s Harta Nagyközség Közös Tanácsa még 1987-es, nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról szóló beszámolójában is külön hangsúlyozta Rétfalvi Teofil ekkor már több mint harmincéves tárggyűjtő és idegenvezetői tevékenységét.⁷⁷

Az 1960-es évekre tehát lokálisan megkezdődött a hartai lakásfelszerelések⁷⁸ muzealizálása,⁷⁹ míg országos tekintetben e folyamatok főként az 1970-es évekre datálhatók. Tatán, a mai Német Nemzetiségi Múzeumban (illetve annak elődjében) 1972-től indultak meg az első gyűjtések,⁸⁰ melyek anyagából Fatuska János már 1973-ban kiállítást rendezett, a múzeum pedig 1975-ben önállósult.⁸¹ A folyamatos helyhiánnyal küszködő⁸² intézmény tárgyi anyagát országos hatókörben szisztematikusan gyarapították a következő évek során (Kemecsi 2002: 80–81; 2022: 332–333; Busa 2014a: 275). A gyűjteménybe a hartai bútorok többsége 1973 és 1977 között került be (Busa 2014a: 278, 284). A gyűjtés módszertana tekintetében a kiállított tárgyak etnikus merituma mellett (vö. Bíró – Gagyí 1987: 77) a Busa Mónika által hangsúlyozott népművészeti érték látszik meghatározónak, hiszen a hartai bútorok „*mint a népművészetet jelképező utolsó bizonyítékok*”⁸³ kerültek kiállításra⁸⁴ az alábbi tárlatok során: *A magyarországi nemzetiségek lakáskultúrája* (1975), *A magyarországi németek népművészete* (1976), *A magyaror-*

⁷⁷ MNL BKML XXVIII. 732. b. 2–3. / 1987, Beszámoló a nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról. 1987. 03. 04. 1, 3.

⁷⁸ A tájházban kiállított bútoroknak jelenleg két fő csoportja különíthető el. A II. világháború után készült enteriőr Schneider Péter és Schneider Péterné munkája, míg az antik bútorok többsége feltehetően Ondecsik Pálnétól került megvásárlásra. H. Bartha 1999: 107.

⁷⁹ Példaként lásd: S. K.: Gyarapszik a hartai helytörténeti gyűjtemény. P. N. XXVII. évf. 216. sz. 5. (1972. 09. 13.)

⁸⁰ Ekkor Wild Frigyes körlevélben szólította fel a megye német nemzetiségi szervezeteit a múzeum munkájának támogatására. MNL OL XXVIII. I. 1. 25. d. [510/72] Wild Frigyes körlevele a Komárom megyei német szervezetekhez. 1972. 08. 03; MNL OL XXVIII. I. 1. 25. d. [510/72] Wild Frigyes körlevele a Komárom megyei német szervezetekhez. 1972. 08. 09.

⁸¹ Katalógusát Fatuska János szerkesztette, ám azon szerepel kiadási év. Az irodalomjegyzékben lásd: Fatuska é. n.

⁸² MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. Emlékeztető a Német Nemzetiségi Múzeum helyzetét és fejlesztési feladatait tisztázó megbeszélésről. 1982. 02. 03. 3.; MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. Feljegyzés a tatai Német Nemzetiségi Múzeum új állandó kiállításával kapcsolatban felmerült problémákról. 1983. 05. 02.

⁸³ A kiállítások tehát elsősorban a tárgytipusok köré szerveződtek, s a felszámolt háztartások reprezentatív tárgyai vagy a mindennapokban használt munkaeszközei mögött húzódó élet-történeteket-, vagy identitásokat (stb.) kevésbé érintették. E megközelítésmódon változtatott a gyűjtemény 2013-as revíziója után a 2014-ben megnyitott *Daniel Stein – Margaretha Keiber 1912. Az újralfedezett hartai bútor* című kiállítás. Lásd: Busa 2014a: 283–285.

⁸⁴ A lokális kultúra múzeumi reprezentációjára a matyók példáján lásd: Fejős 2005. Vö. Sárkány 1981; Fügedi 1997; továbbá a témáról vö. Verebélyi 2018: 29.

szági német népművészet (1986), *Hartai parasztbútor* (1989).⁸⁵ Ezután a tárgyakat az 1997-ben megnyílt új állandó kiállítás (*1100 év együttélés: a magyarországi németek története a honfoglalástól napjainkig*) rendjébe illesztették (Kemecki 2002: 208). A hazai német bútorok közül a hartai szobabelsőket állították ki az NDK Kulturális és Tájékoztatási Központban 1983-ban.⁸⁶ Ugyancsak Hartára esett a budapesti Néprajzi Múzeum választása 1981–1982-ben, amikor tárgycsere-megállapodásuknak eleget téve a magyarországi németiség tárgyi műveltségét reprezentálandó, egy teljes szobaberendezést gyűjtöttek a településről a kittseei⁸⁷ múzeum számára, amely ekkor a bécsi Néprajzi Múzeum fiáléjaként Kelet- és Délkelet-Európa népi kultúrájának bemutatását tűzte ki célul (K. Csilléry 1987a: 375).⁸⁸

A fentiek mellett ugyancsak lehetőség nyílt a település újranevelésének 250. évfordulóján (1973-ban) arra, hogy nagyszabású, egyhetes ünnepséget szervezzenek, erről az országos lapok (pl. Magyar Nemzet, Népszava) is beszámoltak,⁸⁹ az eseményen pedig a kitelepített – a települést egyébként ekkoriban már rendszeresen látogató rokonok⁹⁰ – is részt vehettek (Eiler 2011a: 170). Harta mint német község tehát a múzeumi szakemberek mellett a nemzetiségi és az országos sajtó figyelmét is felkeltette.⁹¹ A virágzó közművelődésű település⁹² lakói viseleteikkel visszatérő nyertesei voltak az országos svábbálok népviseleti versenyeknek,⁹³ a tájházat állami delegációk is látogatták, Kurt Petermann tánckutató magyaror-

⁸⁵ Fatuska János már az 1981-es munkáévről szóló beszámolójában említi, hogy 1982-ben tervezik megnyitni a *Magyarországi németek népművészete* című kiállításorozatát, amelynek első tematikus tárlata témájául a festett bútorokat választotta. MNL OL XXVIII. I. 1. 24. d. [1084.] Beszámoló Fatuska János 1981-ben végzett közművelődési tevékenységéről. 1981. 11. 30. 2.

⁸⁶ (dohndorf): Ungarndisches Handwerk I. N. Z. XXVII. évf. 6. sz. 7. (1983. 02. 05.)

⁸⁷ Köpcsény, burgenlandi település.

⁸⁸ Katalógusát összeállította és bevezető tanulmányát készítette: K. Csilléry 1982.

⁸⁹ Illés Sándor: Harta hazahív. Ünnepi hét az újratelepítés 250. évfordulóján. M. N. XXIX. évf. 136. sz. 7. (1973. 06. 13); Schuth, J.: Harta 1723–1973. N. Z. XVII. évf. 25. sz. 3. (1973. 06. 22.); Miklós Dezső: A Dunán érkeztek az ősök. Nsz. 101. évf. 247. sz. 4. (1973. 10. 21.).

⁹⁰ MNL BKML XXXV. 4. 8. cs. 10. ő e. Az MSZMP Megyei Bizottság PMO jelentése a dunavecsei járás területén élő nemzetiségi lakosság helyzetéről. 1969. 05. 12. 6. p; MNL BKML XXVIII. 732. b. 2–3. / 1987, Beszámoló a nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról. 1987. 03. 04. 6. p.

⁹¹ Párhuzamként lásd: Eitler 2019: 51–60.

⁹² Kenesei István: von Altem und Neuem in Harta. N. Z. XV. évf. 25. sz. 5. (1971. 06. 18.)

⁹³ Például 1960-ban, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem csarnokában tartott harmadik II. világháború utáni svábbálon három hartai pár nyerte el a legszebb öltözékért járó elismerést. J. H.: Rauschende Feststimmung beim heurigen Schwabenball. N. Z. IV. évf. 10. sz. 4. (1960. 03. 04.)

szági körútja során másodikként iktatta be Hartát,⁹⁴ s a Magyar Posta 1981-ben nemzetiségi népviseleti bélyegblokk válogatásán⁹⁵ a hartai viselettel illusztrálta a magyarországi németiség viseletkulturáját.

Himpelmann Péter, Boross Marietta és a hartai festett bútor újrafelfedezése

A népművészeti tárgyak az értelmiségi, polgári otthonokban és nyaralók berendezési tárgyainak sorában már a II. világháború előtt megjelentek, s hartai festett bútorok második virágkorát is azok másodlagos felhasználása hozta el (Boross 1981b: 7, 1981c: 519. vö. Fejős 1991; S. Nagy 1984). A helyiek a II. világháborút követő kitelepítés és radikális életmódváltás következtében felhagytak a bútorok vásárlásával és sok paraszti, s egyúttal német nemzetiségi mivoltukról árulkodó tárgyat eltűzeltek, más darabok faanyagát pedig gazdaságukban hasznosították (pl. sertésólak építéséhez vagy nyúlketrecek készítéséhez) (Boross 1981a: 524). Sok hartai család azonban a festett bútorok közül megőrzött különböző darabokat (akár teljes szobaberendezéseket) még azután is, hogy a régi hosszúházakból kockaházakba költöztek át. Emellett az 1960-as évek végétől egyre több kitelepített hartai család kereshette föl egykori szülőfaluját, akik körében kézzelfogható igény mutatkozott a festett hartai tárgyak vásárlása iránt. E honváguturizmusként (vö. Ilyés 2003) definiálható jelenség során a helyiek a kétszázéves ládáktól az újonnan készített, hartai mintákkal festett lopótökökig sokféle tárgyat értékesítettek (Boross 1981c: 1163, 1981c: 524–525; Eiler 2011a: 162). Ezen folyamatok kétségtelenül befolyásolták a helyiek körében egykori szobaberendezéseik megtartási igényeit, sőt alkalmasint egy ismételten a hartai bútorokkal berendezett reprezentatív helység, „vendégfogadó szobák” kialakítását is (K. Csilléry 1987a: 413–414).

A település festett bútorait a hazai németiség körében megismertető Boross Marietta⁹⁶ már 1957-ben a csányi dinnyésekről közölt tanulmányában is utal Harta termelősövetkezetére a lokális munkamigráció kapcsán (Boross 1959: 618), azonban festettbútorkészítésre fókuszáló kutatásait a visszaemlékezések

⁹⁴ MNL OL XXVIII. I. 1. 25. d. [708/1972] Jelentés a Dr. Kurt Petermann /Leipzig, Deutsches Tanzarchiv/ vezetésével 1972. 09. 14-től október 16-ig lezajlott tudományos gyűjtőútról. [718/1972] 1972. 10. 18. 1. p.

⁹⁵ Azonosítószáma: MPIK 3478 a-dB.

⁹⁶ Jelentőségét tudománytörténeti szintézisében kiemeli: Manherz 2012: 72.

tükrében az 1960-as, 1970-es évek fordulóján⁹⁷ egy véletlenszerű zsűrizésnek köszönhetően kezdte meg.⁹⁸ Hat hetet töltött helyszíni gyűjtése során a faluban, amelyet az anyag feldolgozása után több további kiszállás és levéltári kutatás követett.⁹⁹ Eredményeit szaktudományos közönség előtt első ízben a II. *Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencián* prezentálta (Boross 1981a), s néhány év alatt tudományos és ismeretterjesztő publikációk sorát jelentette meg a témában (Boross 1981b, 1981c, 1982a, 1982b, 1986, 1997, 1999).

Boross Marietta hartai bútorokról szóló kismonográfiáját a szerkesztőség 1978-ban még önálló kiadványként tervezte kiadni *Hartauer Bauernmöbel* címen 1981-ben,¹⁰⁰ viszont a Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztőségi Tanácsának 1980. május 29-re összehívott ülésének munkaanyagában a kötet már 1982-re volt előirányozva.¹⁰¹ A Tankönyvkiadó 1981. szeptember 25-én levélben tájékoztatta Réger Antalt, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének főtítkárát, hogy az *Ungarndeutsches Handwerk* című kiadványt nyomdakész állapotban előkészítették és a munkával kapcsolatban kifogás nem merült fel, ám a nyomdába küldés előtt a szövetség megerősítését kérték.¹⁰² A Tankönyvkiadó Nemzetiségi szerkesztősége által jegyzett jelentés beszámol arról, hogy Boross Marietta korábban önálló kötetként megjelentetni tervezett kéziratát¹⁰³ végül Lantosné Imre Mária mecseknádasdi és óbányai fazekasságot bemutató tanulmányával közös kiadványban¹⁰⁴ jelentetnék meg. A szerkesztőség hangsúlyozta a pozitív lektori véleményeket és a kéziratok magas színvonalát, ugyanakkor az adminisztráció nehézségeit is.¹⁰⁵ Noha a főtítkárhoz küldött másik szerkesztői

⁹⁷ Schneider Péter közlése, 2022. Illetve lásd Boross Marietta első vonatkozó cikkét a Népművészet – Házipar c. folyóiratban: Boross 1973.

⁹⁸ Himpelmann Péter ugyanis nyugdíjba vonulása után néhány tárgyat készített egy NSZK-ba emigrált hartai származású testvérpár kérésre, akiknek csak zsűrizással ellátott tárgyakat volt lehetősége kivinni az országból, így a mester a Népi Iparművészeti Tanács látóterébe került. Sebőkné Leitert Julianna közlése, 2023.

⁹⁹ Mayer, Eva: Reiche Kultur der Ungarndeutschen erschliessen. N. Z. XXVII. évf. 7. sz. 7. (1983. 02. 17.)

¹⁰⁰ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [68/1978] A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége Kiadványterve 1981–1985. 1978. 12. 04. 2. p. 8. sz.

¹⁰¹ MNL OL XXVIII. I. 1. 26. d. [710] Munkaanyag a Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztőségi Tanácsának 1980. május 29-i ülésére. 1980. 05. 29. 4.

¹⁰² A levél mellékleteként két szerkesztői jelentést és négy lektori véleményt is eljuttattak a szövetségnek. MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Mészáros György főszerkesztő és Tóth Györgyné felelős szerkesztő levele Réger Antal főtítkárnak. 1981. 09. 25. 1.

¹⁰³ A kézirat a 32416 számot viselte.

¹⁰⁴ A kiadvány a 32422 számot viselte.

¹⁰⁵ MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] A Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztőségének jelentése a 32422. sz. kéziratról. 1981. 09. 25. 1.

jelentésen aláírás nem olvasható, a szöveg megfogalmazása alapján az kétségtelenül Manherz Károly tollából született. Manherznek finansziális okokból szükséges volt indokolnia, hogy a kötetben (a két tanulmányban összesen) miért szerepel hat ívnyi folyószöveg mellett három ívnyi fényképes illusztráció,¹⁰⁶ amelyet a szerkesztőség végül elfogadott. Ugyancsak Manherz jelentéséből ismert, hogy a két szerző kéziratát egyaránt magyar nyelven nyújtotta be, amelyet a szerkesztőség fordított németre. A fordításokat Manherz Károly ellenőrizte, különösen a dialektológiai szakterminológia egységesítésének tekintetében.¹⁰⁷ Boross Marietta hartai festett bútorokról szóló tanulmányát Domanovszky György és Bodrogi Tibor lektorálta (egyaránt elismerő szavakkal),¹⁰⁸ L. Imre Mária írásához pedig két *dr. univ.* diszsertációhoz kapcsolódó opponensi (Tálas István és Molnár László által jegyzett) véleményt mellékeltek, egyaránt *summa cum laude* minősítéssel.¹⁰⁹ A kötetről a recenziók szerzői elismeréssel szóltak (Szojka 1987; Verebélyi 1989), s a könyv sikerére való tekintettel azt 1986-ban ismét kiadták (Boross 1986), Boross Marietta pedig 1999-re munkáját Manherz Károly kérésére önálló kötetévé dolgozta (Boross 1999).

Boross Marietta hartai terepmunkája idején házigazdája Himpelmann Péter¹¹⁰ volt,¹¹¹ akinek munkásságát mind a német szövetség, mind a Népi Iparművészeti Tanács irányába sikerült becsatornáznia. Az ekkor már nyugdíjas mesterrel Boross jó barátságot kötött, s a bútorfestés sok évtizedes kihagyás után való foly-

¹⁰⁶ Ami számszerűen hatvan színes és százötz fekete-fehér fénykép közlését jelentette.

¹⁰⁷ MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Manherz Károly szerkesztői jelentése az „Ungarndeutsche Studien” 2. kötetének /Német népi mesterségek/ munkálatairól. [dátum nélkül]. 1. p.

¹⁰⁸ MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Bodrogi Tibor: Lectori véleménye Boross Marietta: Hartauer bemalte Bauernmöbel c. kéziratáról. 1981. 08. 07. 1–3.; MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Bodrogi Tibor: Lectori véleménye Boross Marietta: Hartauer bemalte Bauernmöbel c. kéziratáról. 1981. 08. 06. 1.

¹⁰⁹ MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Tálas István: Lectori vélemény Lantosné Imre Mária: Az óbányai kerámia a dél-dunántúli agyagművesség keretében. 150+32. 35 ábra, 4 vázlat. Bp. 1978. 1978. 02. 24. 1–2.; MNL OL XXVIII. I. 1. 27. d. [835.] Dr. Molnár László egyetemi docens: Bíráló: Lantosné Imre Mária: Az óbányai kerámia a dél-dunántúli agyagművesség keretében c. bölcsészdoktori dolgozat[á]ról. 1979. 02. 06. 1–2.

¹¹⁰ Himpelmann Péter (1914–1999) 1928-tól 1935-ig mestere, Hoffmann Péter haláláig asztalosinasként működött Hartán, ezután saját külön kérelemre (mivel ekkor még nem volt nagykorú) nyerte el műhelyengedélyét és nyithatta meg saját műhelyét, ahol maga készítette és maga festette bútorokat értékesített a II. világháború kitöréséig. A háború után Kalocsán, majd Dunaújvárosban, később a vecsési vegyesipari vállalatnál vállalt munkát. HH NIO 0457. Kérdőív (1975. 07. 29.); HH NIO Kérdőív (1983. 01. 24.)

¹¹¹ Schneider Péterné közlése, 2022.

tatására¹¹² és rendszeres zsűriztetésre bízta,¹¹³ valamint hathatósan közreműködött abban is, hogy elkészüljön 1983-ban a *Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta* című félórás németnyelvű TV film.¹¹⁴ Ugyancsak támogatásával nyerte el Himpelmann 1979-ben a Népművészet Mestere címet, a magyarországi németek sorából másodikként,¹¹⁵ a bútorfestők sorából pedig elsőként.

A második világháború utáni évtizedekből az 1970-es évek közepéről rendelkezünk első ízben forrásokkal a lokális vezetés helyi festettbútorkészítésre vonatkozó törekvéseivel kapcsolatban. Szembetűnő, hogy 1975-ben,¹¹⁶ Himpelmann Péter *Népi Iparművész* címének odaítélésekor a település vezetői, Nánai András tanácselnök¹¹⁷ és Szokola Imre párttitkár közös támogatólevelet fogalmazott meg a sikeres eredmény érdekében.¹¹⁸ 1977 novemberében pedig Nánai András tanácselnök a tanácsülésen beszámolt a tagoknak arról, hogy tudomása szerint a „*bútorfestést községünkben három fő végzi,¹¹⁹ nagy szakértelemmel, de sajnos előrehaladott koruk miatt féltő, hogy az országban egyedülálló »Hartai Népművészet« folytatása nem lesz biztosítható.*”¹²⁰ A vonatkozó folyamatokat utódai is figyelemmel kísérték, s 1987-ben is hangsúlyozták az utánpótlás támogatásának szükségességét a festettbútorkészítés terén.¹²¹

¹¹² Illés Sándor: Piros virág a tükrös dobozon. M. N. XXXIV. évf. 262, 6. sz. (1978. 11. 05.); Kenesei, István: Peter-Vetter malt wieder. N. Z. XV. évf. 30. sz. 5. (1971. 07. 23.); [sz. n.:] A régi népművészek nyomdokain. P. N. XXXI. évf. 13. sz. 5. (1976. 01. 16.)

¹¹³ Az ekkor még a településen működő Knodel házaspár és Hársfői Péterné nem zsűriztette munkáit.

¹¹⁴ Rendező: Johann Wolfart, hangmérnök: Velkovic Vilmos, operatőr: Lajtai György, szakértő: Boros Marietta. A film a Csorba Győző Könyvtár archívumából szabadon hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=AGbhwUYkSvI&t=1514s> Letöltés: 2023. 02. 17.

¹¹⁵ A hazai németiség köréből a címet elsőként – a fent említett Lantosné Imre Mária által is megszólaltatott – Teimel István óbányai fazekas nyerte el 1973-ban.

¹¹⁶ HH NIO 0457. 5. Himpelmann Péter bútorfestő kisiparos /Harta/. 1975. 07. 30.

¹¹⁷ Nánai András kézműipar és tárgyalgó népművészet iránti affinitásában meghatározó lehetett, hogy a II. világháború előtt szíjártóként dolgozott (H. Bartha 1999: 102).

¹¹⁸ HH NIO 0457. Himpelmann Péter hartai kisiparos „Népi Iparművész” cím felterjesztése. 1975. 07. 29.

¹¹⁹ Noha a forrás a személyeket nem nevesíti, kétségtelenül a következők voltak: Kunc Mártonné, majd Hársfői (Hoffmann) Péterné Himpelmann Katalin (1905–1993), Knódel János (1911–1990), Himpelmann Péter (1914–1999). Életrajzi adataikról lásd: Schneider 2021a: 10.

¹²⁰ MNL OL XXVIII. I. 1. 14. d. [1155] Meghívó Harta Nagyközség Tanácsának 1977. november 2-i ülésére. 1977. 10. 25. 4.

¹²¹ MNL BKML XXVIII. 732. b. 2–3. / 1987, Beszámoló a nemzetiségi politikai feladatok végrehajtásáról. 1987. 03. 04. 6.

Ugyan népi iparművészeti szövetkezet nem alakult a községben,¹²² Nánai András tanácselnök hathatós közbenjárására¹²³ létrejött a helyi Erdei Ferenc Termelőszövetkezet mellékküzemága¹²⁴ amely tiszavirág-életű fennállása ellenére szervezett keretek között biztosította a bútorfestés átörökítését. A Himpelmann Péter által vezetett oktatás 1980-ban kezdődött meg két csoportban, az egyikben kisebb, a mester által tervezett ajándéktárgyakat,¹²⁵ a másikban nagyobb bútorokat készítették,¹²⁶ illetve egy, e célra létesített asztalosműhely is segítette munkájukat.¹²⁷ Noha a napjainkban aktívan tevékenykedő, hartai forma- és motívumkinccsel dolgozó alkotók, Schneider Péterné Haraszi Mária (1953–),¹²⁸ Monda Lászlóné Schettrer Klára (1958–) és Sebőkné Leitert Julianna (1958–) már az 1970-es évek második felében is megkezdték a településen élő idős mesterek valamelyikénél a bútorfestés elsajátítását,¹²⁹ egyaránt részt vettek a Himpelmann Péter által vezetett tanfolyamon és a szövetkezetek mellékküzemágában is munkát vállaltak, így a kezdeményezés kétségtelenül meghatározó volt pályájuk alakulásában. A lelkes fiatalokból, alkalmasint más üzemekből (pl. térsztagyár) érkező tehetséges lányokból verbuvált csoportok vezetésében az említett, képzetesebb és rutinosabb fiatalasszonyok segítettek Himpelmann Pétert, akinek egyébként lánya is a mellékküzemben vállalt munkát.¹³⁰ A szövetkezeti helységekből folyó bútorfestést a résztvevők munkaidőarányosan végezték (tehát nem előre megszabott mennyiségű készterméket kellett leadniuk), az értékesítésről pedig a termelőszövetkezet gondoskodott.¹³¹ Három év után azonban felhagytak a tárgykészítéssel, mert a ter-

¹²² Ettől függetlenül Himpelmann Péternek a Népi Iparművész cím elnyerése után egyéni alkotóként is lehetősége volt tárgyait a fővárosban értékesíteni. Monda Lászlóné közlése, 2023. A népi iparművészeti tárgyak értékesítésére vonatkozóan lásd Cseh Fruzsina e kötetben közölt A tárgyalakító népművészet gazdasági alapjai. A magyarországi népművészet kereskedelme a II. világháború után című tanulmányát.

¹²³ Párhuzamként lásd: Eitler 2018: 238.

¹²⁴ Boross 1981a: 1163; 1981c: 525. Továbbá lásd: Eöry, Éva: Herz für die Möbel. N. Z. XXIV. évf. 42. sz. 5. (1980. 10. 19.); E. É.: A bútorfestő. K. Ú. XXI. évf. 45.sz. 2–3. (1980. 11. 04.); ml: Kippelschrank nach altem Muster. N. Z. XXVIII. évf. 44.sz. 4. (1984. 11. 03.)

¹²⁵ Az elsősorban nyaralók, kirándulók által vásárolt ajándéktárgyak készítését Himpelmann Péter már korábban megkezdte, a visszaemlékezők szerint kiaknázva a turizmus nyújtotta lehetőségeket. Ament Éva közlése, 2022.

¹²⁶ Schneider Péterné közlése, 2022.

¹²⁷ Sebőkné Leitert Julianna közlése, 2023.

¹²⁸ Himpelmann Péter mellett a tanulmány publikálásának idejéig az egyetlen Népművészet Mestere címmel elismert hartai bútorfestő.

¹²⁹ E momentum fontosságát mindhárom alkotó egyaránt hangsúlyozta.

¹³⁰ Monda Lászlóné közlése, 2023.

¹³¹ Schneider Péterné közlése 2022.

mékek előállítására a szövetkezet vezetésének nem tűnt kifizetődőnek (Schneider 2021a: 30), a festettbútorkészítést pedig egyénileg – és tartósan – a mesterséget már korábban elsajátító személyek folytatták Himpelmann Péter nyomdokain.

Összegzés

A Magyarországon élő német nemzetiség tagjainak a II. világháború utáni évtizedekben komplex nehézségeket kellett áthidalnia. Lokális tekintetben a vagyonek elkobzás égető problémái mellett a generációk óta ismert rokoni és szomszédai, baráti hálóik felbomlottak, ezrek éltek személyi kiszolgáltatottságban. A hatóságok által németként definiált lakosság országos kohézióját az ekkor hazánkban élő németiség öndefiníciói sem biztosították, hiszen a korábban különálló csoportokat (pl. középkori eredetű németiség, Duna-menti svábok, német városi polgárság) kizárólag a közös trauma kötötte össze a kollektív büntetés 1953-ig kézzelfogható gyakorlati hátrányai mellett. Az egyének és lokális közösségek egyaránt keresték helyüket az átalakult viszonyok között, akiket a szintén útkereső Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége igyekezett 1955-ös megalakulása után összefogni.

A német szövetség feladata – névváltozásai és szervezeti átalakulása ellenére – a hazai német lakosság kulturális életének koordinálása és a központi pártpropaganda közvetítése maradt az 1960-as évekig. Kétségtelen azonban, hogy a szövetség már az 1950-es években is figyelmet fordított a főként falvakban élő németiség néprajzi értékeinek gyűjtésére és a lokális hagyományok megőrzésére, ám ezen törekvések – a szövetség mozgásterének megfelelően – elsősorban a tánc csoportok, énekkarok és zenekarok működését biztosították. A professzionalizációs folyamatokat főként az 1970-es évektől kitapintható óvatos demokratizálódás mozdította elő, amikortól a lelkes önkéntesek mellett a szövetség gyakran működött együtt szakemberekkel, a néprajz terén annak vezető intézményeivel (pl. Magyar Néprajzi Társaság, Néprajzi Múzeum, MTA Néprajzi Kutatócsoport). Kiépült a nemzetiségi bázismúzeumi és báziskönyvtár-hálózat, s ekkor már a főként német nyelvű, tudományos ismeretterjesztő kiadványok megjelentetését a Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztősége biztosította. A szövetség anyanyelvű hetilapja a *Neue Zeitung* az olvasóközönség széles csoportjait is képes volt megszólítani, továbbá német nyelvű rádió- és TV-műsorok is elérhetőek voltak az ország egész területén.

Történeti tekintetben Harta település etnikai és konfesszionális zárvány jellege, a község gazdasági jellemzői (a kiegészítő foglalkozási kényszer és a dunai

kereskedelemben való bekapcsolódás) voltak azok a tényezők, amelyeknek köszönhetően a 19. század első évtizedeire a lokális festőasztalosközpont létrejött, illetve kialakult annak sajátos, ugyanakkor II. világháborúig időtálló egységes tárgykészlete és mintakincse. E bútorkészítő (és felhasználási) gyakorlat kétségtelenül nem maradt volna fenn, ha Bács-Kiskun megye politikája nem lett volna relatíve elfogadó a nemzetiségekkel szemben, illetve a megyében ne lett volna kiemelkedő az 1960-as évek végétől a honismereti mozgalommal szorosan összekovácsoló kultúrátámogatás. Ugyancsak szükségeltetett a helyi értelmiség és a hartai tanács német örökséget pártoló attitűdje, amely az 1950-es évek végétől biztosította a község kiemelt szerepét mind a német szövetség hagyományörző és kultúrareprezentációs aspirációi, mind az országos nagypolitika terén.

Úgyszintén a „szerencsés csillagzatnak” köszönhető, hogy az 1970-es évek elején élt még olyan bútorfestő Hartán, akit Boross Mariettának lehetősége volt felkeresni, a munka folytatására biztatni és a Népi Iparművészeti Tanács tevékenységébe is becsatornázni. Boross kismonográfiájának és aktív publicisztikájának köszönhetően az idős mester országos hírnévre tett szert, elnyerte a Népművészet Mestere kitüntetését. Himpelmann Péter kiállításokon és nemzetiségi gálaműsorokon való visszatérő részvétele, illetve a tatai Német Nemzetiségi Múzeum egyidejű vonatkozó tevékenysége az 1980-as évekre a hazai németiség legemblematikusabb festettbútor-stílusává, közös örökségévé emelte a hartai bútorokat. A községi tanács (Nánai András tanácselnök) kezdeményezésével pedig lehetőség volt e lokális örökséget – ha ideiglenesen is – a helyi termelőszövetkezet tevékenységébe terelni, s az érdeklődő, a bútorfestést esetenként a községben még élő három mester egyikénél már kipróbáló tehetséges ifjúság bevonásával egy generációnyi, napjainkig is aktív utánpótlást biztosítani a hartai bútorfestésnek.

1. kép: Ismeretlen mester által készített hartai ággyvég 1855-ből (Néprajzi Múzeum, Bútor- és világítóeszköz-gyűjtemény, NM 60.75.27, gy.: Csilléry Klára, 1960. Fotó: Szász Marcell)

2. kép: Knodel János által készített hartai ággyvég 1938-ból (Néprajzi Múzeum, Bútor- és világítóeszköz-gyűjtemény, NM 64.68.1, gy.: Csilléry Klára, 1964. Fotó: Szász Marcell)

3. kép: Ismeretlen mester által készített hartai kisláda 1871-ből (Néprajzi Múzeum, Bútor- és világítóeszköz-gyűjtemény, NM 130573 gy.: Kungazda János, 1931. Fotó: Szász Marcell)

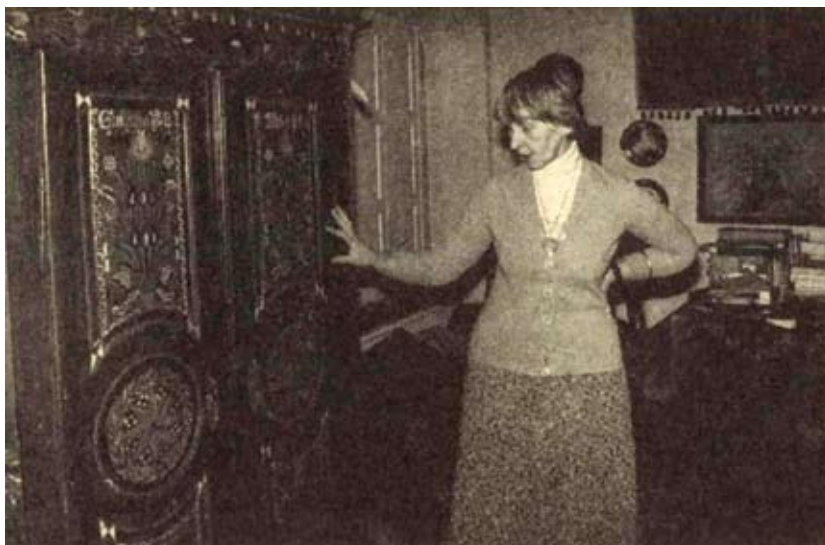
4. kép: Dr. Wild Frigyes, a Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetségének főttkára átadja az első díjat az 1960-as Országos Svábbbálon (Landesschwabenball) rendezett népviseleti verseny győzteseinek, a két hართai pár egyikének (Ismeretlen fényképész felvétele (Forrás: N. Z., IV. évf. 10. sz. 3. 1960)

5. kép: A Magyar Posta 1981-es, hazai nemzetiségi népviseleteket bemutató bélyegblokkja. A magyarországi németseget egy hართai pár képviseli (Azonosítószáma: MPIK 3478 a-dB. Saját tulajdon)

6. kép: Himpelmann Péter hartai bútorfestő, a Népművészet Mestere (Boross Marietta felvétele. Forrás: Boross 1986: 140)

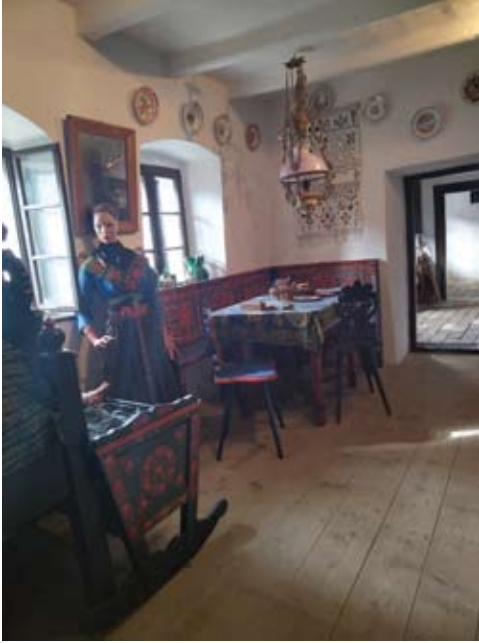
7. kép: Boross Marietta egy 1881-es készítésű hartai festett szekrényt vizsgál (Papp László felvétele. Forrás: N. Z., XXVII. évf. 7. sz. 7. 1983)

8. kép: Himpelmann Péter tanítványaival (Ismeretlen fényképész felvétele, K. Ú., XXI. évf. 45. sz. 3. 1980)

9. kép: Himpelmann Péter az általa készített székekről mesél a *Petőfi Népe* fotóriporterének (Szilágyi Mihály felvétele, P. N., XXXI. évf. 13. sz. 5. 1976)

10–13. kép: Részletek a hartai tájhaból (Fotó: Ament-Kovács Bence, 2022)

14. kép: Rétfalvi Teofil helytörténész tanár (1919–2006) mellszobra a tájház udvarán (Fotó: Ament-Kovács Bence, 2022)

15. kép: Nánai András (1922–2021) egykori tanácselnök otthonában (Fotó: Kustár Rozália, 2019)

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

- HH NIO = Hagyományok Háza, Népi Iparművészeti Osztály Népi Iparművész nyilvántartása
HH NIO 0457. Himpelmann Péter bútorfestő felterjesztési dokumentációja Népi Iparművész címre.
MNL BKML = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára
MNL BKML XXIII. 732. Harta község tanácsának iratai (1950–1990)
MNL BKML XXVIII. 5. Hazafiás Népfront Bács-Kiskun Megyei Titkárságának Iratai (1951–1989)
MNL BKML XXXV. 4. MSZMP Kalocsai Járási Bizottsága és alapszervezeteinek iratai (1957–1983)
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MNL OL XXIII. I. 1. Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége Iratai. (1955–1995)

Forráskiadványok

- 2018 *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez*. Szerk.: Tóth Ágnes. Budapest: Argumentum Kiadó.

Napi sajtó

- F. L. = Freies Leben
K. Ú. = Képes Újság
M. N. = Magyar Nemzet
Nsz. = Népszava
N. Z. = Neue Zeitung
P. N. = Petőfi Népe

Szakirodalom

- ÁTS Erika (szerk.)
1976 *Több nyelven egy akarattal. Nemzetiségek a Magyar Népköztársaságban*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda.

BAUSINGER, Hermann

1989 Párhuzamos különidejűségek. A néprajztól az empirikus kultúratudományig. *Ethnographia*, C. évf. 1–4. sz. 24–37.

BARTA Lajos, H. (összeáll.)

1999 *Harta (és a hartaiak mondják kétezer küszöbén...)*. Harta: Harta Önkormányzata.

BÁRTH János

2010 Néprajzi és történeti tájak a Duna-Tisza közén. In: Báর্থ János (szerk.): *Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről*. 5–14. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.

BERÉNYI Marianna

2016 Alulról jövő múzeumalapítók: A kádár-rendszer civil kezdeményezésére létrejövő múzeumai. *Múzeumcafé*, 10. évf. 54. sz. 111–125.

BÍRÓ Zoltán – GAGYI József

1987 A foklorizmus háttéréről. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új köntösben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. 63–81. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

BORBÉLY Sándor – ISPÁN Ágota Lídia

2019 Örökség, globalizáció és lokalitás. *Ethno Lore*, XXXVI. évf. 9–24.

BOROSS Marietta

1959 Adatok a csányi felesdinnyések életmódjának és kultúrájának alakulásához. *Ethnographia*, LXX. évf. 4. sz. 579–621.

1973 Hartai festett bútorok. Látogatás Himpelmann Péter bútorfestő asztalosnál. *Népművészet – Háziipar*, 14. évf. 3. sz. 10–11.

1981a A hartai bútorfestés. *Élet és Tudomány*, XXXVI. évf. 37. sz. 1160–1163.

1981b Die bemalten Möbel der Donauschwaben (Hartau). *Neue Zeitung*, 25. évf. 4. sz. 7. 1981. január 17.

1981c A hartai festett bútorok. In: Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *A II. Békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai*, III. 519–525. Budapest – Békéscsaba: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya.

1982a Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta. In: Manherz, Karl (szerk.): *Ungarndeutsches Handwerk*. 7–157. Budapest: Tankönyvkiadó. [első kiadás]

- 1982b Hartauer Reiterkasten. In: Hambuch, Géza et al. (szerk.): *Deutscher Kalender*. 72–78. Budapest: Demokratischer Verband Ungarndeutschen.
- 1986 Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta. In: Manherz, Karl (szerk.): *Ungarndeutsches Handwerk*. 7–157. Budapest: Tankönyvkiadó. [második kiadás]
- 1997 Hagyományos hartai festéssel... *Barátság*, 4. évf. 4. sz. 1807–1808.
- 1999 *Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta*. (Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen, 16.) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság – Mikszáth Kiadó.
- BUSA Mónika
- 2014a Hartai bútorgyűjtemény a német nemzetiségi múzeumban: gyűjtés, feldolgozás, bemutatás. *A Kuny Domokos Múzeum Közleményei*, 20. évf. 275–287.
- 2014b *Hartai bútorok – Hartauer Möbel*. (A Német Nemzetiségi Múzeum Gyűjteményei, 1.) Tata: Kuny Domokos Múzeum.
- CSILLÉRY Klára, K.
- 1979 A hartai bútor. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. 482–484. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1980 Komáromi bútor. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. 245–246. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1982 *Die Bauernmöbel von Harta. Erläuterungen zur Möbelstube der Ungarn. Deutschen in der Sammlung des Ethnographischen Museums Schloss Kittsee*. (Kittseer Schriften zur Volkskunde, 1.) Kittsee: Österreichischen Museums für Volkskunde – Ethnographisches Museum Schloss Kittsee.
- 1987a A hartai bútor. *Cumania*, 10. évf. 375–418.
- 1987b A komáromi láda és hatása a sárközi „bútorvirágzásra”. *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 17. évf. 47–74.
- DOBOS Balázs
- 2020 Magyarországi nemzetiségek a kommunista rendszer kiépülésétől a rendszerváltásig In: L. Balogh Béni – Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba (szerk.): *Az együttélés történelme. Nemzetiségi kérdés Magyarországon*. 289–308. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár.
- EILER Ferenc
- 2008 Ethnizität, lokale Macht und öffentliches Leben in einem ungarisch-deutschen Dorf: Harta 1930–1956. In: Hausleitner, Mariana (szerk.):

Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel und Südosteuropa 1951–1953. (Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas, 114.) 137–155. München: Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas.

- 2010a Etnicitás, helyi társadalom és hatalom egy magyarországi német településen: Harta, 1920–1989. In: Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás: különbségteremtő társadalom.* 313–335. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó.
- 2010b A nemzetiségi kérdés Hartán, 1930–1945: Szereplők, motivációk és törekvések. *Limes*, 66. évf. 2. sz. 57–74.
- 2011a *Németek, helyi társadalom és hatalom: Harta, 1920–1989.* Budapest: Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- 2011b A nemzetiségi politika hatásai egy német származású település életére: Harta, 1945–1989. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.) *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban.* 347–368. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2012 A németek „számonkérése” Társadalmi, gazdasági következmények Hartán, 1945–1959. *Korall*, 13. évf. 47. sz. 126–156.

EITLER Ágnes

- 2018 A kónyi verbunk. Egy tánc-szokás változása a 20. században. In: Romsics Imre (szerk.): *Hagyomány – szellemi kulturális örökség – népies rendezvény. Pillanatképek a mai népművészetről. Néprajzi konferencia előadások. Kalocsa, 2017. július 5–7.* (Kalocsai Múzeumi Értekezések, 19.) 225–242. Kalocsa: Viski Károly Múzeum.
- 2019 Egy örökségelem története és kontextualizációs lehetőségei. Az Ecséri lakodalmas. *Ethno Lore*, XXXVI. évf. 51–80.
- 2023 *A színpadra vitt népi kultúra szerepe a lokalitás szervezésében. Összehasonlító néprajzi vizsgálat.* Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2023.027>

FATUSKA János

- é. n. *Német Nemzetiségi Múzeum Tata – Ungarndeutsches Museum Totis.* K. n.: H. n.

FEJŐS Zoltán

- 1991 Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. In: Hofer Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat.* 143–159. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

- 2005 Matyók és Mezőkövesd. A helyi kultúra múzeumi reprezentációjának néhány kérdése. In: Bárh Dániel (szerk.): *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. (Folcloristica, 9.) 463–474. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.

FEKETÉNÉ KORDÉ Katalin

- 2005 *Harta – Hartau képes útikönyve*. (Néprajzi füzetek, 2.) Kecskemét: Via Tours Kiadó Kft.

FÉL Edit

- 1935 *Harta néprajza*. Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézet.
- 1991 Összegezõ visszatekintés a paraszti társadalom kutatására. *Ethnographia*, CII. évf. 1–2. sz. 168–180.¹³²

FÖGLEIN Gizella

- 2001 Nemzetiségi jog és politika Magyarországon az 1960-as években. *Múltunk*, 13. évf. 4. sz. 40–77.

FÜGEDI Márta

- 1997 *Mítosz és valóság: a matyó népművészet*. (Officina Musei, 6.) Miskolc: Herman Ottó Múzeum.

FÜLEMILE Ágnes

- 2018 Népművészeti örökség és hagyományörzés Magyarországon. In: Götz, Eszter (szerk.): *Kéz/Mű/Remek Nemzeti Szalon 2018 Népművészet*. 45–61. Budapest: Mücsarnok Nonprofit Kft.

GLASS, Christian – VÁNDOR, Andrea – PERENČEVIĆ, Leni – HAMPE, Henrike

- 2012 Migration im Donauraum. Die Ansiedlung der Deutschen im 18. Jahrhundert und ihre Folgen – Die Ausstellung. In: Glass, Christian (Hrsg.): *Migration im Donauraum. Die Ansiedlung der Deutschen im 18. Jahrhundert und ihre Folgen*. 31–127. Ulm: Donauschwäbische Zentralmuseum.

HUTTERER Miklós

- 1973 A magyarországi német népcsoport. *Népi kultúra – Népi társadalom*, VII. évf. 93–117.

ILYÉS Zoltán

- 2003 Az emlékezés és az újratanulás terei – a „hónvagyturizmus” mint tér- és identitás szervezés. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Helye(in)k*,

¹³² A kézirat posztumusz kiadásában, összeállításában és fogalmazásában közreműködött: Hofer Tamás.

tárgya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata: tanulmányok. 51–58. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András

2018 Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* (Kriza Könyvek, 43.) 7–28. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

JASZMANN Gabriella

2016 A honismereti szakkörtől a helytörténeti gyűjteményen át a tájházig. In: Muskovics Andrea Anna (szerk.): *Szabadegyetemi előadások a Heimatmuseumban 2015/2016.* 73–84. Budaörs: Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény.

KEMECSI Lajos

2002 A néprajzi gyűjtemény. In: Fülöp Éva – Kisné Cseh Julianna (szerk.): *A tatai múzeum története 1912–2002.* 79–96. Tata: Kuny Domokos Múzeum.

2022 Fatuska János búcsúztatása. In: Kemecsi Lajos: *Hétköznapi hagyatéka. Tatai néprajzi tanulmányok.* 332–333. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar – Néprajzi Múzeum.

KÖPECZI Béla

1977 A népműveléstől a közművelődésig. In: Köpeczi Béla: *A magyar kultúra harminc éve (1945–1975).* 187–214. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

KÖVÁGÓ László

1981 *Nemzetiségek a mai Magyarországon.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

KUSTÁR Rozália – GOTTSCHALL Péter

2009 *A Hartai Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház rövid kalauza.* Harta: Hartai Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház.

LOSONCZI Ágnes

1977 *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben.* Budapest: Gondolat.

MANCHIN Róbert

1984 Életmódminták alakulása a hetvenes évek Magyarországon. In: Hoppál Mihály – Szecskő Tamás (szerk.): *Életmód: modellek és minták.* 127–148. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

MANHERZ, Karl

2012 Zur Geschichte der ungarndeutschen Volkskundeforschung (bis 1984). In: Kerekes, Gábor – Müller, Márta (Hrsg.): *Traditionspflege*

und Erneuerung. Perspektiven der deutschen Nationalität in Ungarn im 21. Jahrhundert. (Reihe Wissenschaft, 1.) 59–79. Budapest: Neue-Zeitung-Bücher.

MARINKA Melinda

2019 Az örökségesítés kérdése a német nemzetiségi néprajzi kutatásokban. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra építő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből.* 306–313. Komarno: International Research Institute.

2021 Nemzetiségi örökségképzés a 21. században. *Néprajzi Látóhatár*, 30. évf. 1–2. sz. 71–96.

MÁNDICS Mihály

1987 Nemzetiség – Szocializmus – közművelődés. Áttekintés Bács-Kiskun megye bunyevác lakosságának közművelődéséről. *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, IX. évf. 167–210.

NAGY Katalin, S.

1984 Lakáskultúránk két alapmodellje: a paraszti és a polgári lakberendezési mód. In: Hoppál Mihály – Szecskő Tamás (szerk.): *Életmód: modellek és minták.* 274–293. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

NOVÁK László

1979 Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században. Bács-Kiskun megye helységeinek az úrbéri kérdőpontokra adott válaszai 1768–1769-ből. *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, II. köt. 461–583.

PIFFL, Erna

1938 *Deutsche Bauern in Ungarn.* Berlin: Verlag Grenze und Ausland.

POPRÁDY Judit

1995 A magyarországi németek szövetségének története. *Fons*, II. évf. 2. sz. 221–258.

RÉTFALVI Teofil

1974 A hartai német gyűjtemény. *Élet és tudomány*, XXIX. évf. 52. sz. 2473–2475.

ROMSICS Imre

2010 Bútorok a szobában és a konyhában. In: Bárány János (szerk.): *Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről.* 15–64. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.

SÁRKÁNY Mihály

- 1981 „A ‘matyó’ jelző véglegesen védjegy lett” (Felirat a Néprajzi Múzeum „A népművészet születése” kiállításában). *Múzeumi Közlemények*, 13. évf. 1. sz. 51–54.

SCHMEL Péter

- 1983 Harta. In: Gallé Tibor (szerk.): *Adalékok Harta történetéhez*. 9–58. Harta: Harta Nagyközség Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága.

SCHNEIDER Péterné

- 2021a *Hartai festett bútorok és ajándéktárgyak*. H. n.: K. n. [Harta: Szerzői kiadás]
- 2021b *Hartai motívumok jellegzetes virágai*. H. n.: K. n. [Harta: Szerzői kiadás]

SZOJKA Emese

- 1987 Ungarndisches Handwerk, Hrsg.: von Karl Manherz. Zweite Auflage. Budapest, 1986. – Marietta Boross: Bemalte Bauernmöbel von Hartau (Harta). 157 l., 80 fénykép. – Maria Imre: Töpferi in Nadasch und Altglashütten (Óbánya.) 295 l., 90 fénykép. *Ethnographia*, XCVIII. évf. 4. sz. 410–411.
- 2005 *A sárközi bútor*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 10.) Budapest: Néprajzi Múzeum.

TÓTH Ágnes

- 1999 *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között: A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Levéltár
- 2016 Integráció elméletben: Diszkrimináció gyakorlatban. Németek Magyarországon 1948–1956. *Pro Minoritate*, 25. évf. 2. sz. 47–55.
- 2017 A nemzetiségpolitika újragondolása (1965–1970). *Kisebbségkutatás*, 26. évf. 1. sz. 7–31.
- 2018 Közösségi igények és politikai elvárások között: A Német Szövetség tevékenysége (1955–1970). *Századok*, 152. évf. 4. sz. 841–868.
- 2020 *Németek Magyarországon, 1950–1970*. Budapest: Argumentum Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont.

VEREBÉLYI Kincső

- 1989 Ungarndisches Handwerk I. Hg. Karl Manherz. Boross Marietta: Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta; Imre Maria: Töpferi in Nadasch/Mecseknádas und Altglashütten/Óbánya. Tankönyvkiadó, Budapest 1982, 294 S. *Acta Ethnographica Hungarica*, Vol. 35. No. 1–2. 160–163.

2018 A folklorizmus öröksége. In: Romsics Imre (szerk.): *Hagyomány – szellemi kulturális örökség – népies rendezvény. Pillanatképek a mai népművészetről. Néprajzi konferencia előadások. Kalocsa, 2017. július 5–7.* (Kalocsai Múzeumi Értekezések, 19.) 9–40. Kalocsa: Viski Károly Múzeum.

VITÁNYI Iván

1987 Értékek, értékváltás, értékzavarok a kulturális életben. In: Hoppál Mihály – Szecskő Tamás (szerk.): *Értékek és változások*, I. (Műhely, 4.) 21–25. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

WÜNSCH László

2002 *A Hartai Német Nemzetiségi Hagyományörző Táncgyűttesről A hagyományörzés a testvérkapcsolat tükrében az új évezred küszöbén.* Harta: Harta Önkormányzat[a].

ZENTAI Tünde

2022a *A festett népi bútor. A Dunai stíluskör és Komárom.* Budapest: Hagymányok Háza – Iharos Népművészeti Egyesület.

2022b *Díszágyak és bútorfestő központok a Duma mentén.* Budapest: Néprajzi Múzeum.

2022c A komáromi bútor és rokonai. *Ethnographia*, 133. évf. 2. sz. 277–315.

ZORN Antal

1992 A németiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről. In: Bárth János (szerk.): *Dunatáji találkozás. A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.) előadásai.* (A kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei, 5.) 25–36. Kecskemét: Katona József Múzeum.

BENCE AMENT-KOVÁCS

ROSE GARDEN UNDER A LUCKY STAR.
ETHNIC ALLIANCES, ETHNOGRAPHIC ASPIRATIONS,
AND LOCAL EFFORTS
(THE EXAMPLE OF THE PAINTED FURNITURE OF HARTA)

Keywords: painted furniture, Germans of Hungary, nationality policy, local heritage, cultural representation

The Germans who remained in Hungary after the Second World War had to overcome complex political, economic, and social difficulties. In cultural terms, the self-definitions of Germans living in our country at that time did not ensure the national cohesion of those defined as ‘German’ by the authorities, who were bound together primarily by a shared trauma. Individuals and communities alike were searching for their place in the changed circumstances, and the Democratic Association of Germans in Hungary (Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége) sought to bring them together as an umbrella organisation. Only in the 1970s did the association begin to professionalize its activities, conducting ethnographic research in cooperation with qualified specialists. It was in this process that Harta, already famous for its folk art, came into their sights. It was the specific economic potential of the Bács-Kiskun County settlement and its ethnic and confessional enclave character that laid the foundations for the unified set of objects and motifs of the local center of furniture painting. After the Second World War, this furniture-making tradition met with a relatively accepting cultural policy on the part of the county administration, and the local intelligentsia’s supportive attitude towards German heritage. By the 1970s, there still lived a furniture painter in Harta who picked up the brush once again, and won the highest folk art award, regularly participated in exhibitions and gala events, and even made painted furniture in the cooperative’s subsidiary branch at the initiative of the local council president. This process ensured that the painted furniture of Harta became representative of both the traditionalist aspirations of the German association and the cultural representation of national policy, and elevated it to the most emblematic style of painted furniture and the common heritage of the German community in Hungary.